

**UCHWAŁA NR XLVI/359/2021
RADY MIEJSKIEJ W GOŁDAPI**

z dnia 28 grudnia 2021 r.

w sprawie zatwierdzenia „Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Goldap na lata 2021-2024”

Na podstawie art.87 ust.3 ustawy z dnia 23 lipca 2003r o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2021, poz.710 ze zmianami), Rada Miejska w Gołdapi uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „**Gminny program opieki nad zabytkami gminy Goldap na lata 2021-2024**” zwany dalej Programem, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Gołdapi.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej

Wojciech Holdyński

Załącznik do Uchwały nr XLVI/359/2021
Rady Miejskiej w Gołdapi
z dnia 28 grudnia 2021 r.

**GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD
ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP
NA LATA 2021-2024**

SPIS TREŚCI

<i>1. WSTĘP</i>	<i>3</i>
<i>2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>4</i>
<i>3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ</i>	<i>17</i>
<i>4. FORMY OCHRONY PRAWNEJ ZABYTKÓW</i>	<i>19</i>
<i>5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</i>	<i>23</i>
<i>6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY</i>	<i>46</i>
<i>7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT</i>	<i>77</i>
<i>8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>79</i>
<i>9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>85</i>
<i>10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>86</i>
<i>11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</i>	<i>87</i>

1. WSTĘP

CEL OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP

Podstawowym, ogólnie pojętym założeniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami Gminy Gołdap na lata 2021 - 2024” jest ukierunkowanie polityki Samorządu Gminnego, służącej podejmowaniu planowanych działań dotyczących finansowania, inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jest to uzupełniający dokument w stosunku do innych aktów planowania gminnego. Zadaniem Programu jest także organizacja działań edukacyjnych i wychowawczych wobec miejscowej społeczności. Dla realizacji powyższego założenia niezbędna jest realizacja szczegółowych celów określonych w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, do których należą:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
- zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Gminy, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji zabytków;
- wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzaniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

Ochrona zabytków, dawnych materialnych i niematerialnych dóbr kultury jest obowiązkiem konstytucyjnym Państwa. w myśl art. 5 Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...). Istotnym elementem tego dziedzictwa są zabytki, które w swych niematerialnych wartościach są dobrem wspólnym. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż „obowiązkiem Obywatela (...) jest troska o dobro wspólne”, z kolei art. 6 Konstytucji stanowi, że „...Rzeczpospolita Polska, stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury (...)”.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2021, poz. 710, 954)

Obowiązująca ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadziła pojęcia ochrony i opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 3, użyte w ustawie określenia oznaczają:

- 1) zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo

minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Zgodnie z art. 89 organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków.

W art. 4 zapisano, iż ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5 wskazuje, iż opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Szczegółowo określone obowiązki samorządu w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których samorząd jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w następujących artykułach: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72.

Na mocy art. 21 ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Art. 22 ust. 4 stwierdza, iż „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.”. W ust. 5 tego artykułu zapisano, iż w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Jak wspomniano art. 87 ustawy określa obowiązek samorządu, dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program winien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w Ustawie,
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu władze gminy sporządzają co 2 lata sprawozdanie, które przedstawiane jest radzie gminy.

Artykuły 18 i 19 nakazują samorządom uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowo należy wskazać odniesienia do zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego, zawarte w następujących aktach prawnych:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2021 r. poz. 1372).

- *art. 7 ust. 1 pkt. 9*

„Zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9) kultury w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293, 471, 782, 1086, 1378, Dz. U. z 2021 r. poz. 11, 741).

Na mocy ustawy w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1. ust. 2, pkt 4). Ustawa określa, iż studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powinno w swej treści zawierać następujące elementy:

- uwzględnianie stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 1, pkt 4),
- określenie obszarów i zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10, ust. 2, pkt 4).

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego będącym aktem prawa miejscowego ustawa nakazuje obecność następujących elementów:

- obowiązkowe określenie zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego (art. 15, ust. 2, pkt 3),
- obowiązkowe określenie zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15, ust. 2, pkt 4),
- określa się, w zależności od potrzeb, granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (art. 15, ust. 3, pkt 6).

Wymagania w zakresie ochrony zabytków uwzględnia się również na szczeblach wojewódzkim i krajowym planowania przestrzennego (art. 39, ust. 3, pkt 2, ust. 2, pkt 2). Projekt zarówno planu miejscowego, jak i planu województwa wymaga uzgodnienia z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 51. ust. 1. wskazuje, że sprawach ustalenia lokalizacji inwestycji celu publicznego decyzje wydają w odniesieniu do:

- 1) inwestycji celu publicznego oznaczeniu krajowym i wojewódzkim - wójt, burmistrz albo prezydent miasta w uzgodnieniu z marszałkiem województwa;
- 2) inwestycji celu publicznego oznaczeniu powiatowym i gminnym - wójt, burmistrz albo prezydent miasta;
- 3) inwestycji celu publicznego na terenach zamkniętych - wojewoda.

Zgodnie z art. 53 ust. 2 pkt.2 powyższe decyzje wydaje się po uzgodnieniu z: wojewódzkim konserwatorem zabytków - w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 64. ust. 1. wskazuje, że przepisy art. 51 ust. 3, art. 52, art. 53 ust. 3-5a i 5d, art. 54, art. 55 i art. 56 (wszystkie związane z zasadami lokalizacji inwestycji celu publicznego) stosuje się odpowiednio do decyzji o warunkach zabudowy.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz. U. z 2021 r. poz. 11, 234, 282, 784).

W myśl tej ustawy jej przepisy nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2. , ust 2 pkt. 3).

W art. 5, ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2 ustawa stwierdza, iż obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz nakazuje projektowanie i budowanie obiektów budowlanych i związanych z nim urządzeń zapewniające ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską.

W przypadku pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w odniesieniu do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską możliwe jest złożenie wniosku do właściwego ministra o zgodę na odstąpienie od obowiązujących przepisów techniczno-budowlanych, o których mowa w art. 7 ustawy (art. 9, ust. 3, pkt 4).

Wg art. 30 ust. 2 w stosunku do prac budowlanych przy obiektach oraz obszarach niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków,

wymagane jest zgłoszenie do właściwego organu. W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt. 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia, na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji. Zgodnie z art. 32 ust. 1:

1. Pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego może być wydane po uprzednim:

- 1) przeprowadzeniu oceny oddziaływania przedsięwzięcia na środowisko albo oceny oddziaływania przedsięwzięcia na obszar Natura 2000, jeżeli jest ona wymagana przepisami ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,
- 2) uzyskaniu przez inwestora, wymaganych przepisami szczególnymi, pozwoleń, uzgodnień lub opinii innych organów,
- 3) wyrażeniu zgody przez ministra właściwego do spraw energii – w przypadku budowy lub rozbiórki gazociągu przesyłowego, linii przesyłowej elektroenergetycznej albo rurociągu dalekosiężnego ropy naftowej lub produktów naftowych, a także gazociągu, linii elektroenergetycznej albo rurociągu ropy naftowej lub produktów naftowych dochodzących do granicy Rzeczypospolitej Polskiej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (art. 39, ust. 1).

Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków

działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39, ust. 2).

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39, ust. 3).

Katalog działań budowlanych, w stosunku do których niewymagane jest pozwolenie na budowę, a które podlegają zgłoszeniu organowi budowlanemu określają kolejno art. 29, 29a, 30, 31 ustawy Prawo Budowlane. W stosunku do zamierzeń, które wymagają jedynie zgłoszenia zgodnie z art. 30 ust. 7 ustawy właściwy organ może nałożyć w drodze decyzji obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.

Art. 29 ust. 7 stwierdza, że roboty budowlane, o których mowa w ust. 1-4, wykonywane:

- 1) przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają decyzji o pozwoleniu na budowę,
  - 2) na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia
- przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1668).

Zgodnie z zapisami art. 7 tej ustawy wprowadzone zostaje pojęcia audytu krajobrazowego. Identyfikuje on krajobrazy występujące na całym obszarze województwa, określa ich cechy charakterystyczne oraz dokonuje oceny ich wartości (także pod kątem walorów zabytkowych i krajobrazu kulturowego).

Art. 8 ustawy wskazuje zmiany w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2021 r. poz. 1038, 1243, 1535).

Określa ona, iż wśród zadań publicznych znajdują się działania m.in. w zakresie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego (art. 4, ust. 1, pkt 16). Regulacje z tym związane zawarte są w art. 19, który określa prawa i obowiązki mieszkańców w zakresie realizacji wybranych przez nich działań, zarówno w ramach inicjatyw lokalnych, jak i za pośrednictwem organizacji pozarządowych lub innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy. Artykuł precyzuje też, iż jednostka samorządu terytorialnego zawiera na czas określony umowę o wykonanie inicjatywy lokalnej z wnioskodawcą.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2021 r. poz. 802, 868, 1047, 1162, 1535, 1642, 1648, 1718).

Zgodnie z zapisami art. 71 ust. 3 tej ustawy przeznaczenie i sposób zagospodarowania terenu powinny w jak największym stopniu zapewniać zachowanie jego walorów krajobrazowych. Dotyczy to także krajobrazu kulturowego.

Art. 101 ust. 1 określa, iż ochrona powierzchni ziemi polega m. in. na zachowaniu wartości kulturowych, z uwzględnieniem zabytków archeologicznych.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2021 r. poz. 1098, 1718).

Jednym z celów ochrony przyrody jest ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień (art. 2, ust. 2, pkt 5). Jako jedną z form ochrony przyrody w tym jej immanentnego składnika, jakim jest krajobraz ustawa ta przyjmuje w art. 6, ust. 1, pkt 3 park krajobrazowy. Zgodnie z art. 16, ust. 1.: park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Zarówno utworzenie parku krajobrazowego, jak i nadanie mu statutu należą do prerogatyw sejmiku wojewódzkiego (art. 16, ust. 3, ust. 5).

Art. 83a wskazuje, że zezwolenie na usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

Zasady naliczania opłat za usunięcie drzew i krzewów przedstawiono w art. 84-87 ustawy i zgodnie z art. 84 ust. 8 decyzję w tych sprawach podejmuje właściwy organ do wydania zezwolenia (w tym także konserwator zabytków).

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2021 r. poz. 1899).

W świetle art. 6 pkt 5 jednym z celów publicznych tej ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Art. 13, ust. 4 jasno określa, że: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Art. 13 ust. 5 stwierdza, że sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Cenę nieruchomości lub jej części (wyznaczonej zgodnie z art. 67) wpisanej do rejestru zabytków obniża się o 50% (zgodnie z art. 68 ust. 3). Właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Identyczny zapis stosuje się w przypadku opłaty z tytułu użytkowania wieczystego, jeżeli nieruchomość gruntowa została wpisana do rejestru zabytków (art. 73, ust. 4) oraz w przypadku opłaty z tytułu trwałego zarządu (art. 84, ust. 4).

Zgodnie z art. 96 ust. 1. podziału nieruchomości dokonuje się na podstawie decyzji wójta, burmistrza albo prezydenta miasta zatwierdzającej podział, z uwzględnieniem ust. 1a, stwierdzającego, że odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków decyzję, o której mowa w ust. 1, wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1170 z późn. zm. Dz. U. z 2021 poz. 401, 1558).

Na podstawie art. 7, ust. 1, pkt 6 ustawa zwalnia od podatku od nieruchomości: grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich

utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej.

Ustawa dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r. poz. 194).

Według zapisów tej ustawy zarówno państwo (art. 1 ust. 2) jak i organy jednostek samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4) sprawują mecenat nad działalnością kulturalną polegający m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami.

Do powyższych ustaw należy dołączyć akty prawne, które w całej swojej treści odnoszą się do zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Są to:

- ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2020 r. poz. 902),
- ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r., poz. 164),
- ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 2015 r., poz. 2120).

Ostatni element to akty wykonawcze do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są to:

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 10 września 2019 (Dz. U. z 2019 poz. 1886), zmieniające rozporządzenie z dnia 26 maja 2011 (Dz. U. z 2011 poz. 661) w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. W oparciu o art. 24 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rozporządzenie określa sposób prowadzenia powyższych rejestrów i wykazów;
- Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2019 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy

zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 81);

- Rozporządzenie MKiDN z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2019 poz. 1470);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 21 maja 2018 r. w sprawie wymagań, jakim powinna odpowiadać ochrona przechowywanego i przewożonego zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2018 poz. 1134),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie ksiąg ewidencyjnych prowadzonych przez podmioty gospodarcze wyspecjalizowane w zakresie obrotu zabytkami na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2017 poz. 2249);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 12 lipca 2017 r. w sprawie sposobu ustalania wysokości i rozliczania dotacji celowej na wyposażenie w zabezpieczenia techniczne pomieszczenia, w którym będzie przechowywany zabytek wpisany na Listę Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 1384);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 sierpnia 2015 r. w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz. U. z 2015 poz. 1275);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 nr 124 poz. 1304 ze zm.);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 nr 30 poz. 259).

3. PRZEDMIOT OCHRONY PRAWNEJ

Przywołana na wstępie ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadza w tej materii szereg fundamentalnych definicji i pojęć. W myśl ustawy zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące

dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zgodnie z art. 6 ustawy opiece podlegają – bez względu na stan zachowania – zabytki pogrupowane w trzech kategoriach:

Zabytki nieruchome będące w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa,
- dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1479 z późn. zm.),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytki archeologiczne będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto, zgodnie z art. 6 ust. 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

4. FORMY PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Ustawodawca wyróżnia następujące formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii

kolejowej lub decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpis do rejestru zabytków

Podstawą wpisu do rejestru zabytków jest decyzja administracyjna wydana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z wnioskiem o taki wpis może występować właściciel zabytku nieruchomego oraz użytkownik wieczysty gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Również wojewódzki konserwator zabytków ma prawo wszczęcia postępowania z urzędu w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków prowadzi odpowiedni wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru można wpisać także otoczenie oraz nazwę geograficzną, historyczną i tradycyjną zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wpisać także do rejestru historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny. Sprawy te reguluje ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2021 poz. 56).

Lista Skarbów Dziedzictwa

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z następujących kategorii:

- 1) zabytków archeologicznych, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć,
- 2) elementów stanowiących integralną część zabytków architektury, wystroju wnętrz, pomników, posągów i dzieł rzemiosła artystycznego, które mają więcej niż 100 lat,
- 3) wykonanych ręcznie dowolną techniką i na dowolnym materiale dzieł

malarstwa, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 4 i 5, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 150 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,

- 4) wykonanych ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pasteli, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 5) mozaik, nieobjętych kategoriami wskazanymi w pkt 1 i 2, oraz rysunków wykonanych ręcznie przy użyciu dowolnej techniki i na dowolnym materiale, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 6) oryginalnych dzieł grafiki i matryc do ich wykonania oraz oryginalnych plakatów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 7) oryginalnych rzeźb, posągów lub ich kopii wykonanych tą samą techniką co oryginał, nieobjętych kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 8) fotografii, filmów oraz ich negatywów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 15 000 euro oraz nie są własnością ich twórców,
- 9) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach inkunabułów i manuskryptów oraz map i partytur muzycznych, liczących więcej niż 50 lat, które nie są własnością ich twórców,
- 10) pojedynczych lub znajdujących się w zbiorach książek, które mają więcej niż 100 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 11) map drukowanych, które mają więcej niż 200 lat,
- 12) środków transportu, które mają więcej niż 75 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro,
- 13) innych kategorii, niewymienionych w pkt 1-12, obejmujących zabytki, które mają więcej niż 50 lat i ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro

- na podstawie decyzji wydanej przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony

dziedzictwa narodowego, z urzędu albo na wniosek właściciela zabytku ruchomego.

Pomnik Historii

Terminem tym określa się zabytek nieruchomy o szczególnych wartościach materialnych i niematerialnych oraz znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego naszego kraju. Rangę pomnika historii podkreśla fakt, że jest on ustanawiany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej specjalnym rozporządzeniem na wniosek Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W treści prezydenckiego rozporządzenia wyszczególnia się cechy danego zabytku świadczące o jego najwyższej wartości, określa się precyzyjnie jego granice i zamieszcza schematyczną mapkę obiektu.

Na elitarną listę Pomników Historii mogą zostać wpisane obiekty architektoniczne, krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne lub ruralistyczne, zabytki techniki, obiekty budownictwa obronnego, parki i ogrody, cmentarze, miejsca pamięci najważniejszych wydarzeń lub postaci historycznych oraz stanowiska archeologiczne. Na rok 2020 w całym kraju było 105 miejsc i obiektów uznanych za pomnik historii.

Park kulturowy

Kolejną formą ochrony jest utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Podstawą jego utworzenia jest uchwała rady gminy, którą podejmuje się po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzja o warunkach zabudowy, decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzja o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzja o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Relacje pomiędzy ochroną zabytków a planami zagospodarowania przestrzennego są regulowane przez artykuły 18, 19 i 20 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Przede wszystkim art. 18 wprowadza obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii

rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin,

studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W wymienionych decyzjach, koncepcjach, strategiach, analizach, planach i studiach, winno się w szczególności uwzględnić krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, określić rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków i zapewnić im ochronę przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu oraz ustalić przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami. W przypadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych, ochrona ich musi być bezwarunkowo uwzględniona w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego i pozostałych decyzjach.

5. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE KRAJOWYM:

KRAJOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2019-2022

Krajowy Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 roku i jest efektem wykonania upoważnienia ustawowego, zawartego w artykułach 84 i 85, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także jest programem rozwoju określonym w artykule 15 ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Gminny Program Opieki nad Zabytkami opiera się na założeniach programu krajowego, jednak są one dość ogólne w odniesieniu do zabytków z terenu gminy.

Cel główny Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 to Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Został on opracowany na bazie wniosków płynących z realizacji i

ewaluacji Programu 2014–2017, a także zmiany systemu ochrony zabytków wprowadzonej ustawą z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw. Cel główny dzieli się na trzy cele szczegółowe, zawierające kierunki działań.

CEL SZCZEGÓŁOWY 1 Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym

1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami
2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym
3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach
4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym

1. Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych pracowników służb konserwatorskich
2. Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich
3. Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego
4. Powołanie Centrum Architektury Drewnianej

CEL SZCZEGÓŁOWY 2 Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami

1. Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego

1. Podniesienie bezpieczeństwa zasobów ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy z opiekunami zabytków przez właściwe służby i instytucje

CEL SZCZEGÓŁOWY 3 Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości

1. Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami
2. Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Kierunek działania 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami

KONCEPCJA PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA KRAJU DO ROKU 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Dokument określa zasady polityki państwa w dziedzinie przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych kilkunastu lat.

Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Biorąc pod uwagę nowy paradygmat polityki rozwoju cel strategiczny (ponadczasowy) polityki przestrzennego zagospodarowania kraju można określić następująco: Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.

Tak sformułowany cel – przy doborze odpowiednich celów cząstkowych oraz instrumentów wdrożeniowych – realizowany jest przez wszystkie podmioty publiczne wykonujące zadania rozwojowe w zakresie swoich kompetencji na różnych poziomach zarządzania, w różnych obszarach tematycznych i w odniesieniu do różnych terytoriów.

Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach. W odniesieniu do diagnozy sytuacji, uwarunkowań oraz trendów rozwojowych sformułowano sześć wzajemnie powiązanych celów polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w horyzoncie roku 2030:

- Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- Cel 3. Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- Cel 5. Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

Koncepcja wskazuje, iż wzmocnienie ładu przestrzennego na poziomie zarządzania zasobem krajobrazów kulturowych i przyrodniczych będzie jednocześnie służyło wdrożeniu zapisów Konwencji Krajobrazowej Rady Europy. Podstawowymi formami ochrony krajobrazów powinny zostać formy dotychczas stosowane: parki

krajobrazowe, pomniki historii, parki kulturowe oraz – dla obiektów rangi międzynarodowej – wpis na listę dziedzictwa kulturowego lub przyrodniczego UNESCO.

Stwierdzono, że promocja dziedzictwa kulturowego wpłynęła na wzrost rozpoznawalności i atrakcyjność polskiej przestrzeni. Dbłość o spuściznę kultury dawnych mieszkańców ziem polskich i wspieranie zachowanych tradycji lokalnych sprzyjają rozwojowi turystyki i wspomagają proces identyfikacji tożsamości kulturowej migrantów. Krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony na równi z krajobrazami charakterystycznymi dla regionów geograficzno- przyrodniczych w zintegrowanej z siecią przyrodniczą rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii.

NARODOWA STRATEGIA ROZWOJU KULTURY NA LATA 2004 - 2013 ORAZ UZUPEŁNIENIE STRATEGII NA LATA 2004 - 2020

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020” (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013”. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

➤ **Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe**

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną

poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków
- Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne
- Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

➤ **Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego**

- Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego
- Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera ważny z punktu widzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

Priorytet I tego Programu dotyczy rewaloryzacji zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami tego priorytetu są:

- poprawa stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także liczby stanowisk archeologicznych),
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie

- ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

5.2 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZKIM

STRATEGIA ROZWOJU SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Spośród celów strategicznych i wyszczególnionych w nich celów operacyjnych dla potrzeb niniejszego Programu najważniejsze znaczenie ma cel strategiczny „Wzrost konkurencyjności gospodarki” i zawarty w jego ramach cel operacyjny „Wzrost potencjału turystycznego” Cel ten zakłada wzrost potencjału turystycznego przy poszanowaniu wymagań środowiska przyrodniczego. Wyszczególniono następujące działania:

- Opracowanie koncepcji produktów turystycznych:
  - opracowania i wdrożenia marketingowej strategii rozwoju turystyki w regionie, identyfikującej rynki, produkty i kanały komunikacji, stałe badania rynku turystycznego, w tym ewidencja i badania wszystkich kategorii zabytków (w celu rozwoju, konserwacji, rewaloryzacji oraz zagospodarowania dóbr kultury),
  - wyeksponowanie specyfiki i wypromowanie tradycji regionu, opracowania i urozmaiconej oferty turystycznej opartej o tradycje wydarzeń historycznych w regionie, posiadane obiekty zabytkowe i regionalną kuchnię
- Wspieranie rozwoju infrastruktury:
  - ujednoczenie znakowania dróg i identyfikowanych atrakcji turystycznych, urządzenie miejsc postoju i odpoczynku turystów przy drogach i trasach rowerowych,
  - zwiększanie dbałości o muzea, poprzez wsparcie kadry merytorycznej, poprawę bazy lokalowej i lepsze wyposażenie techniczne; budowa nowych i doinwestowanie istniejących instytucji kulturalnych,

- poprawa stanu sanitarnego i estetyki regionu, wspieranie rewitalizacji i budowy nowych szlaków wodnych,
- stała kontrola i ocena obiektów turystycznych
- Wzrost jakości aktualnej oferty turystycznej:
  - opracowanie i realizowanie programów wspierania i ochrony indywidualnych cech kultury regionalnej, poszerzenie programów i repertuaru instytucji kultury,
  - zwiększenie opieki nad działalnością twórczą i zapewnienie warunków powszechnej edukacji kulturalnej wszystkich grup społecznych
- Współpraca na rzecz rozwoju turystyki:
  - inicjowanie i tworzenie lokalnych organizacji turystycznych, wspieranie i zaktywizowanie lobby turystycznego poprzez wspólne działania władz i zrzeszeń turystycznych - wsparcie otrzymają inicjatywy lokalne (w tym mniejszości narodowych) w tworzeniu placówek muzealnych, izb regionalnych, kolekcji oraz promocji miejsc historycznych,
  - wsparcie współpracy partnerskiej regionów i samorządów, w tym wykorzystującej naturalne powiązania mniejszości narodowych z ich ojczyznami,
  - współtworzenie i współuczestniczenie w międzynarodowych i krajowych programach i imprezach kulturalnych
- Informacja i promocja:
  - regularna informacja o ofercie turystycznej i kulturalnej,
  - rozbudowa systemu informacji lokalnej,
  - utrzymanie na wysokim poziomie systemu informacji i promocji regionu funkcjonującego w sieci krajowej, poprzez utworzenie i wspieranie powiatowych ośrodków informacji i promocji turystycznej
  - organizacja szkoleń i kursów dla kadry turystycznej,
  - budowę pozytywnego wizerunku regionu,
  - zwiększenie liczby, jakości i wielkości nakładów wydawnictw promocyjnych, organizowanie cyklicznych imprez promujących region i regionalne produkty turystyczne,
  - uczestniczenie województwa warmińsko-mazurskiego w turystycznych targach krajowych i wybranych zagranicznych
  - zwiększenia świadomości korzyści płynących z rozwoju turystyki

PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Dla potrzeb opracowania największe znaczenie mają wyszczególnione działania z zakresu ochrony wartości kulturowych:

- ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego jako filaru turystyki;
- otoczenie szczególną troską obiektów zabytkowych o randze krajowej i międzynarodowej, a także obiektów o mniejszej randze lecz decydujących o odrębności regionalnej;
- przywrócenie zespołom staromiejskim ich historycznego charakteru (rewaloryzacja);
- zachowanie historycznej zabudowy wiejskiej z układem drożnym oraz zabytkowych układów pałacowych, dworskich i parkowych;
- respektowanie w zagospodarowaniu przestrzennym bezkonfliktowego wkomponowania zabudowy w przestrzeń historyczną

W planie wojewódzkim ustalono objęcie szczególną ochroną miast określonych w niniejszym planie województwa jako ośrodki kulturowe oraz zespoły kulturowe. Ośrodki kulturowe są to miejsca koncentracji obiektów zabytkowych będące miastami historycznymi. Przy ich ocenie wzięto pod uwagę ilość i jakość następujących elementów obejmujących: układ staromiejski – Stare Miasto, w tym rynek, zamek, kościół, obwarowania miejskie i ratusz, a także obiekty zabytkowe w ich sąsiedztwie.

Rozwiązanie problemów w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze województwa głównie będzie obejmowało:

- działania ochronne i zabezpieczające, a także określenie zasobów i ich wartości;
- opracowanie strategii działań zmierzających do skutecznej i ciągłej ochrony, prawidłowego ich zagospodarowania i wypromowania;
- usystematyzowanie istniejących opracowań dotyczących krajobrazu kulturowego na fragmentach byłych województw włączonych w granice nowego regionu, dokonanie ich oceny według jednolitych kryteriów oraz uzupełnienie braków;
- przystosowanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji (np. turystyka)

WARMIŃSKO-MAZURSKI WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI NA LATA 2020-2023

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2020-2023 został przyjęty uchwałą nr XIII/228/19 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 30 grudnia 2019 r. Program wojewódzki stwierdza, że województwo warmińsko-mazurskie charakteryzuje się różnorodnością i odrębnością poszczególnych obszarów regionu wynikającymi z uwarunkowań historycznych i kulturowych. Czytelne zróżnicowanie przestrzenne regionu pozwala wyodrębnić struktury przestrzenne o specyficznych cechach i wyróżnikach kulturowych regionu (np. Warmia, Mazury, Powiśle).

Program podkreśla, że zasoby dziedzictwa kulturowego ze względu na swoją wartość kulturową, historyczną i unikatowość wymagają ochrony, racjonalnego wykorzystania, zagospodarowania. Stanowią w większości ogromny potencjał do promocji regionu, rozwoju turystyki i edukacji kulturowej oraz kształtowania tożsamości regionalnej.

Głównym zamierzeniem Programu jest wskazanie potencjału dziedzictwa kulturowego regionu jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych województwa warmińsko-mazurskiego w zakresie wzrostu konkurencyjności gospodarki oraz jakości życia mieszkańców, pod warunkiem zapewnienia i wspomagania ochrony materialnych i niematerialnych elementów dziedzictwa kulturowego łącznie z ochroną krajobrazu kulturowego. Realizacja Programu przyczyni się do stworzenia warunków dla kreowania i realizowania działań z zakresu opieki i ochrony zabytków w województwie. Cel główny programu to: Ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionalnej województwa warmińsko-mazurskiego. W ramach celu głównego do realizacji wskazano następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel I: POPRAWA STANU ZACHOWANIA I OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Dążenie do poprawy stanu zachowania i utrzymania zabytków i ich otoczenia oraz krajobrazu kulturowego.

1.1. Podejmowanie działań ratunkowych służących poprawie stanu obiektów

zabytkowych, zgodnie z przepisami prawa i sztuką konserwatorską, ze szczególnym uwzględnieniem zabytków najcenniejszych i stanowiących o specyfice kulturowej regionu (m.in.: obiekty sakralne, architektura rezydencjonalna, wiejska, zabytki techniki, założenia parkowe, cmentarze).

1.2. Zabezpieczanie obiektów zabytkowych przed dewastacją i zagrożeniami, z uwzględnieniem warunków atmosferycznych i skutków zmian klimatycznych, w tym poprzez m.in.: wykonanie odpowiednich instalacji (elektrycznych, przeciwwłamaniowych, przeciwpożarowych).

1.3. Uwzględnianie kontekstu historycznego przy zagospodarowaniu terenów w otoczeniu zabytków, poprzez m.in.: nawiązywanie stylem, gabarytami, formą architektoniczną, materiałami budowlanymi przy realizacji nowej zabudowy (w tym do form i stylu tradycyjnej zabudowy regionalnej szczególnie na obszarach wiejskich), ochronę przedpól obiektów zabytkowych, układów, zespołów urbanistycznych i ruralistycznych oraz sylwet historycznych miejscowości.

1.4. Adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji zgodnie ze sztuką konserwatorską, bez strat dla wartości obiektu i substancji zabytkowej.

1.5. Ochrona i kształtowanie krajobrazów kulturowych, poprzez m.in.:

- wspieranie zintegrowanych działań służących ochronie krajobrazu kulturowego i wartości przyrodniczych,
- promowanie zintegrowanego podejścia do ochrony krajobrazu kulturowego,
- zachowanie wyróżników kulturowych w przestrzeni,
- zapobieganie degradacji cennych kulturowo krajobrazów przy planowaniu i realizacji działalności inwestycyjnej.

2. Utworzenie zintegrowanego systemu informacji na temat dziedzictwa kulturowego województwa.

2.1. Aktualizacja wiedzy na temat zasobów zabytkowych i ich stanu.

2.2. Cyfryzacja i udostępnianie danych w zakresie materialnych i niematerialnych zasobów kulturowych regionu, przy użyciu nowoczesnych technologii.

3. Wspieranie inicjatyw mających na celu obejmowanie ochroną lub podnoszenia

rangi ochrony obiektów i obszarów o najcenniejszych wartościach dziedzictwa kulturowego, świadczących o specyfice i tożsamości województwa.

4. Wspieranie finansowe prac remontowo-konserwatorskich i konserwacji obiektów zabytkowych.

Cel II: WYKORZYSTANIE POTENCJAŁU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W POLITYCE ROZWOJU WOJEWÓDZTWA

1. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego do rozwoju gospodarczego, w tym w szczególności turystyki.

1.1. Wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.2. Promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, ze szczególnym uwzględnieniem różnorodności i odrębności kulturowej poszczególnych obszarów województwa.

1.3. Tworzenie oferty turystycznej w oparciu o wyróżniki kulturowe regionu (np. postać Mikołaja Kopernika, dawne pałace i dwory, warmińskie kapliczki, miasta Cittaslow).

1.4. Tworzenie nowych produktów turystycznych i szlaków turystycznych oraz rozwój istniejących w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego.

1.5. Zagospodarowywanie obiektów zabytkowych na cele turystyczne, edukacyjne i gospodarcze.

1.6. Wspieranie, inicjowanie i organizacja przedsięwzięć oraz wydarzeń artystycznych, kulturalnych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym.

1.7. Wykorzystanie najnowszych technologii cyfrowych i informacyjnych do promocji i udostępniania dziedzictwa kulturowego.

2. Rozwój działalności muzealnej.

2.1. Promowanie unikatowej i różnorodnej oferty muzeów, w tym rozwijanie atrakcyjnych, nowoczesnych form eksponowania zasobów muzeów.

2.2. Rozwijanie działalności edukacyjnych i artystycznych w celu upowszechniania i popularyzowania historycznej wiedzy o regionie.

2.3. Podniesienie kwalifikacji kadr i poprawa warunków lokalowych muzeów, w tym zapewnienie wyposażenia w monitoring, zabezpieczenia antywłamaniowe, przeciwpożarowe i nowoczesne archiwa.

2.4. Wspieranie tworzenia i funkcjonowania lokalnych muzeów.

2.5. Utworzenie platformy informacyjnej dotyczącej działalności i oferty muzeów w regionie.

3. Promowanie i upowszechnianie wiedzy o regionie i jego dziedzictwie kulturowym i tożsamości kulturowej.

3.1. Popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym i potrzebie jego ochrony, przez m.in.: organizowanie i wspieranie imprez, pokazów, odczytów, konferencji, konkursów, wydarzeń kulturalnych, działalności wydawniczej i edukacyjnej, kierowanych do różnych grup społecznych.

3.2. Edukacja lokalnych samorządów i osób prywatnych w zakresie odpowiedniego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego do promocji i rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

3.3. Eksponowanie unikatowych walorów regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz podnoszenie świadomości kulturowej mieszkańców województwa w celu budowania tożsamości regionalnej i lokalnej.

3.4. Promowanie:

- „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych,
- tradycyjnych cech regionalnej architektury i budownictwa oraz dziedzictwa niematerialnego,
- najcenniejszych zabytków, w szczególności w odniesieniu do obiektów świadczących o odrębności i specyfice regionu.

4. Tworzenie warunków do szerokiej współpracy na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.1. Rozwijanie współpracy i integracji działań Samorządu Województwa, instytucji publicznych, naukowych, organizacji pozarządowych i innych w zakresie

ochrony i opieki nad zabytkami.

4.2. Wspieranie współpracy międzynarodowej, międzyregionalnej i transgranicznej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.

4.3. Wzmacnianie zaangażowania społecznego w zakresie opieki nad zabytkami, poprzez m.in.: wspieranie inicjatyw społecznych w zakresie tworzenia lokalnych muzeów, wsparcie merytoryczne obecnych i potencjalnych użytkowników obiektów zabytkowych.

5. Wsparcie finansowe działań i inicjatyw wykorzystujących potencjał dziedzictwa kulturowego regionu.

6. Uwzględnianie problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego w regionalnych dokumentach planistycznych i programowo-strategicznych oraz innych dokumentach (m. in. planach ochrony parków krajobrazowych).

STRATEGIA ROZWOJU KULTURY W WOJEWÓDZTWIE WARMIŃSKO-MAZURSKIM

W 2000 r. powstał wojewódzki dokument dotyczący ochrony dorobku kulturowego regionu. Jest nim Strategia rozwoju kultury województwa warmińsko-mazurskiego do 2015 roku. Dokument ten stanowi rozwinięcie jednego ze strategicznych celów regionu, który brzmi: „Bogactwo dziedzictwa i kultury regionu istotnym czynnikiem rozwoju społeczno-gospodarczego”.

Głównymi założeniami, które stanęły u podstaw opracowania strategii rozwoju kultury są między innymi:

- tworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju muzealnictwa;
- ochrona i konserwacja zabytków;
- badania archeologiczne i kulturoznawcze;
- powołanie Regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Dziedzictwa Kulturowego;
- ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego;

- organizowanie i wspieranie przedsięwzięć kulturalnych o szczególnej randze służących do promocji regionu;
- zachowanie kultury niematerialnej, w tym tradycji ludowych ze szczególnym uwzględnieniem tych, które decydują o regionalnej odrębności i indywidualności;
- dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych.

Tak sprecyzowane założenia pozwoliły wygenerować trzy podstawowe obszary działania, dla których opracowane zostały cele szczegółowe, które przedstawiają się w sposób następujący:

Dla obszaru ochrona dziedzictwa kulturowego:

- Prawidłowe warunki ochrony dziedzictwa regionalnego;
- Odpowiednie warunki funkcjonowania muzeów;
- Ochrona krajobrazu kulturowego i kształtowanie harmonijnego krajobrazu współczesnego.

Dla obszaru organizacja i prowadzenie działalności kulturalnej:

- Tworzenie warunków szerokiej oferty kulturalnej;
- Dostosowanie sieci placówek i instytucji kultury do potrzeb społeczności lokalnych;
- Powszechnie dostępna edukacja w dziedzinie kultury i dziedzictwa regionalnego;
- Stworzenie systemu profesjonalnej opieki nad kulturą ludową;
- Tworzenie warunków finansowych do realizacji zadań z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.

Dla obszaru: komunikacja społeczna, środki masowego przekazu w kulturze:

- Budowa społeczeństwa informacyjnego;
- Promocja zewnętrzna i wewnętrzna dorobku kulturowego.

Na potrzeby Strategii Rozwoju Turystyki wypracowano następującą wizję rozwoju turystyki w województwie warmińsko-mazurskim:

„Warmia i Mazury - to region unikalny w skali Europy, atrakcyjny dla wypoczynku oraz rozwoju biznesów turystycznych”

Proponowany cel główny strategii, nawiązujący do misji i wizji został sformułowany następująco:

“Turystyka staje się wiodącą, synergiczną dziedziną gospodarki województwa warmińsko-mazurskiego, wywierając pozytywny wpływ na rozwój wielu innych sektorów gospodarki regionu”.

W treści strategii wyznaczono szereg priorytetów, które determinować będą rozwój turystyczny województwa w najbliższej perspektywie. Należą do nich:

- 1) Synergia kultury i turystyki
- 2) Kreatywność w turystyce
- 3) Turystyka inteligentna
- 4) Eko Trendy w turystyce

Najważniejszy z punktu widzenia niniejszego programu jest priorytet 1, który stwierdza, że oferta kultury współczesnej stanowi wg wskazań raportu Europejskiej Komisji Turystyki (European Travel Commission), jeden z głównych komponentów budowania i rozwoju atrakcyjnych produktów turystyki miejskiej. Istotnymi, pożądanymi dla turystów atrybutami ofert turystycznych, są m.in. autentyczność lokalna i społeczna, aktywne angażowanie odbiorcy w tym interakcja, możliwość uczestniczenia oraz doświadczania wydarzeń unikalnych, niepowtarzalnych, które dzieją się tylko w jednym miejscu oraz w określonym momencie czasowym.

Strategia podkreśla też znaczenie tworzenia produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby i szlaki kulturowe, a także duże znaczenie turystyki wiejskiej i ekoturystyki.

Dokument wskazuje znaczenie sieci Cittaslow - miasta Cittaslow w regionie, tworzące atrakcyjną sieć do eksploracji turystyki objazdowej, w tym „perły” wśród

małych miast w Polsce, mające także potencjał rozwoju silnej marki miejsca - np. Reszel, Pasy, Lidzbark Warmiński. Do ich atutów należą:

- Lokalne produkty turystyczne - oferta specyficzna dla każdej z miejscowości Cittaslow, w tym związana z jej tożsamością kulturową i społeczną.
- Potencjał kulturowy i społeczny miasteczek.
- Filozofia sieci miast Cittaslow - „miasta dobrej jakości życia” - funkcja edukacyjna, poznawcza.
- Wizerunek „prozdrowotny” Cittaslow - czyste powietrze, żywność naturalna i tradycyjna, niski stopień zanieczyszczeń, brak konieczności pośpiechu.

5.3 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE POWIATU

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU GOŁDAPSKIEGO

Na moment opracowania niniejszego dokumentu powiat gołdapski nie posiadał uchwalonego powiatowego programu opieki nad zabytkami.

5.4 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z OPRACOWANIAM WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY GOŁDAP

Podstawowym dokumentem planistycznym określającym perspektywiczne kierunki i uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego jest Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy

Gołdap, przyjęte Uchwałą Nr IX/65/2015 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 3 lipca 2015 roku.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Dla miasta i gminy Gołdap ustala się następujące zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej:

- a) w przypadku prowadzenia prac na obiektach wpisanych do rejestru i w ich otoczeniu oraz w granicach obszaru wpisanego do rejestru zabytków należy uzyskać pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- b) wszelkie roboty budowlane oraz działania mogące prowadzić do zmiany wyglądu budynków historycznych lub obszarów wpisanych do rejestru zabytków, a także działania mogące naruszać ich ekspozycję (w tym montaż wszelkiego rodzaju urządzeń technicznych, tablic i reklam) wymagają uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków (zgodnie z przepisami odrębnymi)
- c) pozwolenie na prowadzenie robót budowlanych lub rozbiórkę obiektu budowlanego niewpisanego do rejestru zabytków, a ujętego w gminnej ewidencji zabytków wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- d) w odniesieniu do zabytków architektury, zabytków techniki zakazuje się dokonywania zmian mogących doprowadzić do utraty wartości zabytkowej (wyburzania, nadbudowy, zmian kształtu dachów, zmian rodzaju pokrycia dachowego, zmian w obrębie elewacji, z wyłączeniem prac adaptacyjnych uwzględniających walory zabytkowe obiektów, dokonanych na podstawie wytycznych konserwatorskich oraz zmian wynikających z ustaleń zdobytych na podstawie badań naukowych i konserwatorskich);
- e) w odniesieniu do zabytków archeologicznych ochronie podlegają nawarstwienia kulturowe, a wszelkie prace ziemne podejmowane na ich terenie należy poprzedzić badaniami archeologicznymi lub prowadzić pod nadzorem archeologicznym, na które należy uzyskać pozwolenie zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;

f) w odniesieniu do zabytkowych parków i cmentarzy ochroną należy objąć drzewostan, elementy małej architektury, nagrobki, kaplice, ogrodzenia, a także kompozycję przestrzenną (aleje, układ kwater);

g) należy zwrócić szczególną uwagę na ochronę ekspozycji istniejących obiektów zabytkowych, jak również elementów krajobrazowych - obowiązuje ochrona historycznego krajobrazu kulturowego z ekspozycją na historyczne dominanty, zieleni i układ drogowy;

h) w odniesieniu do stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych o własnej formie terenowej obowiązuje zakaz realizacji inwestycji budowlanych i działalności rolniczej (postuluje się pozostawienie terenu jako nieużytek);

i) w przypadku realizowania inwestycji na obszarze stanowiska archeologicznego, znajdującego się w ewidencji zabytków AZP, prace ziemne należy poprzedzić weryfikacyjnymi sondażowymi badaniami archeologicznymi niezbędnymi do zajęcia stanowiska archeologicznego do zagospodarowania terenu;

j) inwestycje dotyczące infrastruktury technicznej (liniowe) w obrębie nawarstwień kulturowych powinny być prowadzone pod stałym nadzorem archeologicznym;

k) działalność inwestycyjna na obszarach objętych ochroną konserwatorską powinna uwzględniać zachowanie i kontynuację historycznych układów zabudowy oraz adaptację istniejących obiektów do nowej funkcji pod warunkiem utrzymania ich charakteru, preferowane są działania rekonstrukcyjne odnośnie formy i gabarytów obiektów;

l) parametry i wskaźniki nowej zabudowy i zagospodarowania terenu dla zapewnienia ciągłości w kształtowaniu architektury lokalnej powinny nawiązywać do historycznych elementów podlegających ochronie, w tym: linii zabudowy, skali zabudowy, sposobu lokalizacji i rozmieszczenia budynków, formy i gabarytów budynków oraz rodzaju stosowanych lokalnie materiałów budowlanych;

m) dopuszcza się możliwość wprowadzenia rozwiązań architektonicznych uwzględniających nowoczesne technologie w zakresie formy budynku jak i kształtowania sylwety dachu przy zachowaniu wyżej wymienionych elementów podlegających ochronie; w przypadku rozbudowy i dobudowy do istniejących

budynków, formę dachu oraz kąt nachylenia połaci dachowej należy dostosować do budynku istniejącego;

n) w odniesieniu do nowej zabudowy obowiązuje zasada dostosowania do sąsiadujących obiektów historycznych o tej samej funkcji pod względem gabarytów, wysokości, bryły (w tym kierunku kalenicy, spadku połaci dachowych) oraz pokrycia dachów, formy architektonicznej, materiałów budowlanych (dachówka ceramiczna, cegła, kamień, tynki o tradycyjnej fakturze, drewno itp.).

Działalność inwestycyjna, na obszarach objętych ochroną, należy prowadzić zgodnie z zasadami integracji konserwatorskiej, w tym:

- a) zachowaniem i kontynuacją historycznych układów zabudowy,
- b) ochronie istniejących obiektów zabytkowych,
- c) nawiązaniem formą, detalem architektonicznym i rozplanowaniem nowej zabudowy do zabudowy tradycyjnej,
- d) zachowaniem historycznych zespołów osiedleńczych wraz z siecią dróg i zielenią wysoką,
- e) zachowaniem zasadniczych elementów historycznego rozplanowania ulic i placów,
- f) przebudową obiektów dysharmonicznych,
- g) stosowaniem materiałów budowlanych nawiązujących swoim wyglądem do materiałów tradycyjnych,
- h) zasadą adaptacji istniejących obiektów do nowej funkcji pod warunkiem utrzymania ich charakteru.

MIEJSCOWE PLANY ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

Na terenie Gminy Gołdap obowiązują następujące opracowania planistyczne sporządzone w trybie przepisów ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym:

- 1) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, Podstrefy Gołdap zatwierdzony uchwałą nr XXX/225/98 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 06 kwietnia 1998r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Suwalskiego nr 24, poz.137.
- 2) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obwodnicy miasta Gołdap, w ciągu drogi krajowej 657 wraz z terenami przyległymi zatwierdzony uchwałą Nr XX/174/96 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 17 grudnia 1996r ogłoszoną w Dz. U. Woj. Suwalskiego Nr 7, poz.46 z 1997r.
- 3) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego kwartału miasta Gołdap, ograniczonego ulicami Warszawską i Wileńską oraz ogrodami działkowymi „Przyszłość”, zatwierdzony uchwałą nr XLII/228/02 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 kwietnia 2002r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 21 czerwca 2002r. nr 73, poz.1118.
- 4) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego kwartału miasta Gołdap , ograniczonego ulicą Stadionową, rzeką Gołdapą i torem kolejowym, zatwierdzony uchwałą nr XLII/229/02 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 kwietnia 2002r., ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 21 czerwca 2002r. nr 73, poz1119.
- 5) Uchwała Nr VII/44/2015 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 29 kwietnia 2015 r w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego kwartału miasta Gołdap położonego nad jeziorem Gołdap, ograniczonego: linią brzegową jeziora Gołdap, prawym brzegiem rzeki Gołdapy, południową granicą działki nr 1898/8, północną granicą działki nr 386, zachodnią granicą działek oznaczonych nr geodezyjnymi: 280/2, 280/1, 3280 (nieczynne torowisko), północno - zachodnią granicą działki nr 1978, południową granicą działki nr 1985 do linii brzegowej jeziora Gołdap. Niniejszą uchwałę ogłoszono w Dz. URZ. WOJ. WARM - MAZ.2015, poz.2216 z dnia 19.06.2015 r. - obowiązuje od 4.07.2015 r
- 6) Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego działek oznaczonych nr geodezyjnymi 158/15, 162/13, 161/1, 163 położonych w obrębie geodezyjnym Kozaki w gminie Gołdap, zatwierdzony uchwałą Nr XLIV/276/2006 Rady Miejskiej w Gołdap z dnia 26 lipca 2006 roku, ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym

Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 15 września 2006r. nr 136, poz.2080.

7) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części gminy Gołdap z pokładami torfów położonych w obrębach geodezyjnych Bałupiany i Wilkajcie, zatwierdzony uchwałą Nr XLVI/290/2006 Rady Miejskiej w Gołdap z dnia 27 września 2006 roku, ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 15 grudnia 2006r. Nr 195, poz.2711.

8) Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Gołdap, położonej między ulicą Konstytucji 3 Maja, projektowaną obwodnicą Gołdapi a ulicą Polną zatwierdzony uchwałą nr XXVIII/161/2008 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 24 listopada 2008r.ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 19 lutego 2009r. Nr 26, poz.480 - obowiązuje od 22.03.2009r.

9) Zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, Podstrefy Gołdap zatwierdzony uchwałą nr LI/322/10 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 15 września 2010r ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 18 listopada2010r Dz. Urz. Woj. Warm.-Maz. Nr 184, poz.2342 - obowiązuje od 19.XII.2010r.

10) Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego części miasta Gołdap położonego między obwodnicą Gołdapi, ulicą Wojska Polskiego, projektowaną ulicą łączącą ul. Wojska Polskiego z ul. Osiedle I, ulicą Osiedle I i ulicą Konstytucji 3 Maja, zatwierdzony uchwałą nr LI/321/10 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 15 września 2010r ogłoszoną w Dzienniku Urzędowym Województwa Warmińsko - Mazurskiego z dnia 18 listopada 2010r. Nr 184, poz.2341- obowiązuje od 19.XII.2010r.

11) „Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla przebiegu elektroenergetycznej linii napowietrznej 110kV relacji Olecko-Gołdap na terenie gminy Gołdap” w obrębach geodezyjnych: Kozaki, Dziegiele, Pogorzel.” zatwierdzony uchwałą nr V/24/2015 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 27 lutego 2015 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM - MAZ .2015, poz.1610 z dnia 29 kwietnia 2015 r. -plan obowiązuje od 14 maja 2015 r.

- 12) Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Gołdap, zatwierdzone Uchwałą nr IX/63/2015 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 3 lipca 2015 roku - zmienione Zarządzeniem Zastępczym z 31.05.2019 Wojewody Warmińsko-Mazurskiego znak sprawy:IGR-I.742.117.3.2019
- 13) Miejscowy plany zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w gminie Gołdap, obrębie ewidencyjnym Bałupiany, oznaczonego numerami działek: 222/33, 222/36, 222/37, 222/13.-zatwierdzony uchwałą nr XL/260/2017 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 maja 2017 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2017, poz. 2837 z dnia 28 czerwca 2017 r. -plan obowiązuje od 13.07.2017 r.
- 14) Miejscowy plany zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego w Gołdapi przy ul. Wczasowej, w obrębie ewidencyjnym 0001 Gołdap 1, oznaczonego numerami działek: 1966/1, 1966/10, 1966/2, 1966/11, 1966/5, 1966/6, 1966/7, 1966/9, 1966/8, 1965/3, 1965/2, 1965/1, 1965/4, 3280/2.-zatwierdzony uchwałą nr XL/259/2017/2017 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 30 maja 2017 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2017, poz. 837 z dnia 17 sierpnia 2017 r. - plan z wykreśleniami obowiązuje od 1 września 2017 r.
- 15) Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów położonych w śródmieściu Gołdapi ograniczonych ulicami: Królewiecką, Armii Krajowej, Tatyzy i Jaćwieską, zatwierdzona uchwałą nr LXVI/411/2018 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 28 września 2018 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2018, poz. 5031 z dnia 21 listopada 2018 r. -plan obowiązuje od 6.12.2018 r.
- 16) Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla części obszaru Suwalskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, Podstrefy Gołdap, położonego na południowy - wschód od ulicy Ekonomicznej w Niedrzwicy, zatwierdzony uchwałą nr XXVIII/238/2020 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 27 października 2020 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2020, poz. 5115 z dnia 14 grudnia - plan obowiązuje od 29.XII.2020 r.
- 17) Miejscowy plany zagospodarowania przestrzennego na wschód od ulicy Stadionowej-zatwierdzony uchwałą nr XXXI/257/2020 Rady Miejskiej w Gołdapi z dnia 29 grudnia 2020 r. ogłoszoną w Dz. URZ. WOJ. WARM – MAZ .2021, poz. 1281 z dnia 09 kwietnia 2021 r. -plan obowiązuje od 24 kwietnia 2021 r.

W treści każdego z powyższych planów zawarto zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, wskazano też strefy ochrony konserwatorskiej oraz obiekty, które objęte są tą ochroną.

6. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO GMINY GOŁDAP

6.1 CHARAKTERYSTYKA GMINY GOŁDAP

Gmina Gołdap położona jest w północno-wschodniej części województwa warmińsko-mazurskiego w powiecie gołdapskim, stanowiąc fragment obszaru funkcjonalnego "Zielone Płuca Polski". Jest to gmina miejsko-wiejska, posiadająca typowe problemy obszarów rolniczych i popegeerowskich. Gmina położona jest w atrakcyjnym turystycznie obszarze, stosunkowo mało dotąd wykorzystywanym. Północną granicę gminy Gołdap stanowi granica państwa z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej. Sąsiednie gminy to Banie Mazurskie, Dubeninki i Kowale Oleckie. Administracyjnie teren gminy Gołdap obejmuje miasto oraz 30 sołectw.

W ujęciu fizyczno-geograficznym jest to obszar, na którym zbiegają się cztery krainy (mezoregiony): Kraina Węgorapy i Garb Szeski, wchodzące w skład Pojezierza Mazurskiego oraz Puszcza Romincka i Pojezierze Zachodnio-suwalskie, należące do Pojezierza Litewskiego. Miasto Gołdap jest centralnym ośrodkiem Mazur Garbatych, krainy położonej między Pojezierzem Suwalsko-Augustowskim a Krainą Wielkich Jezior Mazurskich. Północną granicę miasta stanowi granica państwa, od wschodu, południa i zachodu otoczona jest przez tereny gminy Gołdap.

Powierzchnia gminy Gołdap wynosi 362 km², w tym powierzchnia miasta - 17 km². W strukturze przestrzennej gminy Gołdap dominują przestrzenie otwarte - pola, łąki, lasy i zadrzewienia, wody powierzchniowe. Występują tu duże kompleksy leśne (lesistość - ok. 30%) i duża ilość różnorodnych zbiorników wodnych (11 małych jezior, liczne rzeki i ciek wodne). Obszar zurbanizowany stanowi około 6 % terenu gminy. Północno-wschodnia część gminy zakończona jest malowniczą i dziką Puszcą Romincką. Południowa część gminy ma bogato urozmaiconą rzeźbę terenu i obejmuje część obszaru pasma Szeskich Wzgórz (pasma wzgórz o wysokości 270 - 309 m n.p.m. - Szeska Góra). W znacznej części są to tereny o unikalnych walorach przyrodniczych i

krajobrazowych, stanowiące ważne ogniwo ekologicznego systemu obszarów chronionych województwa warmińsko-mazurskiego i kraju.

Największe kompleksy leśne znajdują we wschodniej części gminy, część zachodnia ma charakter bardziej rolniczy, w krajobrazie dominują tereny upraw polowych i łąk.

Najważniejsze liniowe elementy struktury przestrzennej gminy to: droga krajowa nr 65 - granica państwa - Gołdap - Olecko - Ełk - Białystok, drogi wojewódzkie nr 650 - Węgorzewo - Banie Mazurskie - Gołdap, nr 651 - Gołdap - Żytkiejmy - Szypliszki, linia kolejowa nr 41 Ełk - Gołdap (obecnie nieczynna).

6.2 RYS HISTORYCZNY GMINY GOŁDAP

Pradzieje

Tereny Północno -Wschodniej Polski, gdzie leży obecnie Miasto i Gmina Gołdap, do schyłku plejstocenu kilkakrotnie ulegały zmianom klimatycznym spowodowanym przez zlodowacenie. Ewentualne ślady bytności człowieka na tym terenie w okresach ocieplenia zostały zniszczone lub przykryte grubą warstwą osadów polodowcowych. Ostateczne wytopienie się lodowca w XIV tysiącleciu p.n.e. i ocieplenie się klimatu w następnych tysiącleciach pozwoliło na powolne wytworzenie się ekosystemu przyjaznego człowiekowi. Najstarsze ślady przebywania człowieka na Mazurach pochodzą z późnego paleolitu (XI tysiąclecie p.n.e.). Wówczas pojawiły się tu niewielkie koczownicze grupy, związane z tzw. kulturą hamburską. Ich egzystencja w całości opierała się na eksploatacji środowiska naturalnego (łowiectwie, zbieractwie i rybołówstwie). Taki typ gospodarki i osadnictwa panował na interesującym nas obszarze przez następne dwa tysiące lat. Opisywane terytorium zamieszkiwały wówczas plemiona kręgu kultur z liściakami, nazywane tak od przewodniej formy narzędzia krzemienego - grotu strzały w kształcie liścia wierzby. Stanowiska archeologiczne z tego okresu zostały dotychczas odkryte w okolicach Siedlisk i Gołdapi.

Z końcem epoki lodowej (ok. 8300 lat przed Chrystusem) klimat ocieplił się na tyle, że miejsce tundry zajęła tajga. W tych nowych warunkach rozwinęła się urozmaicona roślinność (między innymi jagody) oraz pojawiły się liczne gatunki zwierząt, w tym łownych. Bogactwo pożywienia spowodowało z kolei znaczący przyrost demograficzny i przejście ludzi na wespół osiadły tryb życia. Okres ten

nazywamy mezolitem - środkową epoką kamienia. Wówczas na brzegach jezior i rzek (np. wzdłuż biegu Gołdapy, Jarki, Szeszupy) zakładano obozowiska składające się z kilku szałasów. Stanowiska z tego okresu odkryto w Bałupianach. Myśliwsko - rybacko - zbieracki sposób gospodarowania na ziemiach obecnie Północno- Wschodniej Polski charakterystyczny dla kundajskiego kręgu kulturowego trwał jeszcze w późnym mezolicie. Przedstawiciele dwóch kultur tego kręgu (niemeńska i narvska) pozostawili ślady w okolicach Gołdapi. Ludy tego kręgu przejęły jednak od sąsiadów, prowadzących już rolniczy tryb życia, umiejętności wytwarzania naczyń glinianych.

Ludność neolityczna, której egzystencja opierała się już na hodowli i uprawie roli z malejącym udziałem polowania i rybołówstwa, podejmując próby ekspansji na omawiany teren (świadczą o tym nieliczne stanowiska archeologiczne), nie zdołała jednak osiedlić się tutaj na stałe. Sytuacja taka trwała bardzo długo, jeszcze w głąb epoki brązu (po 1800 p.n.e.). Nieliczne archeologiczne ślady osadnictwa plemion posługujących się narzędziami wykonanymi z brązu odkryto w okolicach Gołdapi. Dopiero w połowie pierwszego tysiąclecia przed Chrystusem nastąpiła tutaj zasadnicza zmiana w strukturze zasiedlenia. Na Mazury przybył nowy lud - Bałtowie Zachodni. Zakładali oni osiedla obronne na platformach drewnianych, lokalizowanych na wypłyceńcach jeziornych lub silnie obwałowane i chronione palisadami grody na szczytach wzgórz. Od charakterystycznej formy pochówku zmarłych określa się ten lud kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich. Ludność do niej należąca zajmowała się przede wszystkim rolnictwem, wprowadziła też na te tereny umiejętność wytopu i obróbki żelaza.

Na przełomie er pojawiła się kultura bogaczewska. Wytworzył ją również lud bałtyjski, jednak o znacznie bardziej rozwiniętej kulturze materialnej, najpewniej dzięki kontaktom i wymianie handlowej z Cesarstwem Rzymskim. Na terenie obecnej gminy Gołdap nie natrafiono na ślady kultury bogaczewskiej z I wieku. Prawdopodobne jest jednak, że przedstawiciele tej kultury penetrowali dorzecze Gołdapy z okolic dzisiejszego Węgorzewa gdzie są liczne ślady osadnictwa. Z przełomu I i II wieku pochodzi natomiast cmentarzysko kurhanowe z okolic Okrasina. W późnym okresie rzymskim (III-IV w.) silnie rozwijało się osadnictwo -Boćwinka, Niedrzwica, Nowa Boćwinka, Juchnajcie , Rostki.

Wczesne średniowiecze (w periodyzacji archeologicznej) było ostatnią fazą samodzielnego bytu plemion bałtyjskich na tych ziemiach. Tereny obecnej gminy Gołdap zamieszkiwały w tym okresie plemiona Jaćwingów (graniczących z pruską Nadrowią).

Rody możnowładców plemiennych (nobiles) podzieliły między siebie poszczególne włości, w których wznoszono grody obronne otoczone wieńcem osad. Na terenie gminy pozostały ślady ich grodzisk w Bałupianach i Rostku. Podstawą gospodarki Jaćwingów było rolnictwo uzupełniane hodowlą bydła, łowiectwem, rybołówstwem i bartnictwem. Zajmowali się oni również wyprawami łupieżczymi na ziemie sąsiadów, co powodowało wyprawy odwetowe. Bałtyjskie plemiona Prusów i Jaćwingów nigdy nie zdołały się zjednoczyć, a walki wewnętrzne Bałtów stały się przyczyną ich osłabienia. Jaćwingowie, do początku XIII w. toczyli, ze zmiennym szczęściem, walki z sąsiadami.

Osadnictwo na terenie gminy w XIII-XIV wieku.

Datowany od 1226 r. podbój Prus przez Zakon Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie zwany Zakonem Krzyżackim, prowadzony z udziałem wojsk księcia mazowieckiego dotarł do jaćwieskich ziem. W 1277 r. rozegrała się krwawa bitwa między Jaćwingami, a Krzyżakami nad jeziorem Skomentno w okolicach Ełku. Kilka lat później kronikarz krzyżacki Piotr z Dusburga pod datą 1280 zapisał: "Koniec wojny w Prusach. Początek wojny litewskiej." Oznaczało to pokonanie plemion pruskich i zajęcie ich terytoriów aż po Niemen.

Rozwój osadnictwa na zdobytym terenie następował znacznie wolniej niż jego podbój. Teren obecnej gminy Gołdap nie był zasiedlany przez Krzyżaków w ciągu dwóch kolejnych stuleci. Po zaciekłych wojnach, na tym obszarze pozostało niewiele ludności, ale do całkowitego wyludnienia nie doszło, o czym świadczą archeologiczne znaleziska ceramiki datowane na XIV-XV w. Pas puszczy pokrywający ten teren stanowił granicę z Litwą, a drogi wypraw krzyżackich prowadzące przez puszcze na Litwę omijały ziemie obecnej gminy Gołdap. Dwie wielkie wojny w 1410 i 1414 r. chociaż toczyły się z dala, miały jednak wpływ na sytuację terenu. W 1422 r. zgodnie z traktatem nad jeziorem Mełno ustalono granicę między Zakonem, a ziemiami podległymi Jagiellonom. Granica ta z niewielkimi korektami dotrwała do okresu międzywojennego. Ziemie obecnej gminy Gołdap stały się tym samym terenem niemal przygranicznym Państwa Zakonnego z Litwą. Leżały one wówczas na terenie komturii Królewieckiej w prokuratorii Węgoborskiej (Węgorzewo). Mimo uporządkowania kwestii przynależności państwowej, osadnictwo nadal rozwijało się z dala od tych terenów.

Kolejne działania wojenne na terenie państwa zakonnego rozpoczęte w 1454, a zakończone drugim pokojem toruńskim w 1466 roku, spowodowały osłabienie pozycji państwa zakonnego i jego znaczne zmniejszenie terytorialne. Zakon podejmował próby

odzyskania dawnej swojej pozycji. Ostatni wielki mistrz krzyżacki Albrecht von Hohenzollern - Ansbach, siostrzeniec Zygmunta Starego, odmawiał złożenia hołdu królowi polskiemu i wszczął wojnę pruską (1519-1521), która nie przyniosła jednak rozstrzygnięcia. Zainteresowanie wielkiego mistrza i księcia prądami reformacji spowodowało przekształcenie w 1525 roku państwa zakonnego w świeckie Prusy Książęce, które pozostawały lennem Polski. Czas panowania księcia Albrechta von Hohenzollern - Ansbach (1525-1568) to nowy okres osadniczy. Obszar obecnej gminy Gołdap wszedł wówczas w skład starostwa Węgoborskiego (Węgorzewskiego). Akcja osadnicza podjęta do 1540 roku zaczęła rozwijać się wzdłuż rzeki Gołdapy (bez przywileju lokalizacyjnego). Powstała wówczas wieś czynszowa Górne. Po 1540 natomiast utworzono na podobnych zasadach wieś Botkuny. Obie były wsiami czynszowników. Powstała też wieś czynszowa Boćwinka z inicjatywy starosty Jana Puscha, majątek ziemski Galwiece. Jednak zagospodarowywanie terenów obecnej gminy Gołdap, na obszarach wydartych puszczołom, wiąże się z okresami kolonizacji Prus do 1569 (nadania starosty Jana Puscha do 1562 roku i Wawrzyńca Rocha w latach 1563-1569). Tereny puszczy to Puszcza Borecka i Puszcza Romincka. Wówczas, zgodnie z wykazem z 1563 roku, powstały dobra szlacheckie Babki, Bałupiany, Błędowie, Broniszach, Dorsze, Dzięgiele, Dunajek Blendy, Główa, Górne, Jany, Konikowo, Kowalki, Kozaki, Marcinowo, Nasuty, Niedrzwica, Pogorzal, Regiele, Rudzie, Stara Buda (Siedlisko), Sokoły, Suczki, Tatary, Wilkasy, Zatyki. Powstały także wsie czynszowe Bitkowo, Botkuny, Dunajek, Grabowo, Dunajek, Grygieliszki, Jalońskie, Jeziorki Małe, Jeziorki Wielkie, Juchnajcie, Kamionki, Kolniszki, Kołkowo, Łobody, Marcinowo, Mażucie, Młyniki, Pietrasze, Pogorzal, Rożyńsk Wielki, Samoniny, Skocze, Wilkajcie, Włosty, Wronki Wielkie, Żelazki.

Na ten okres przypada również utworzenie miasta Gołdap. Nie powstało ono na „surowym korzeniu”, wcześniej na tym terenie, około połowy XVI wieku, istniały wsie Jerkiszki i Szyłajty. W 1551 we wsi Szyłajty wzmiankowany był dwór myśliwski czy też folwark książęcy. 15 grudnia 1565 roku książę Albrecht von Hohenzollern - Ansbach polecił starostom Rynu, Olecka i Wystruci wskazać miejsce na założenie nowego miasta. Wybrano teren nad spławną rzeką Gołdapą w miejscu przeprawy na szlaku z Litwy do Królewca, zaledwie 3 mile (ok. 22 km) od granicy, w miejscu gdzie istniały już wspomniane wsie i nieruchomość książęca. Nadzór nad założeniem miasta przyjął radca dworu Kasper von Nostitz. Bezpośrednio odpowiedzialny był Bronisz Rosteck. Początkowo miasto planowano na stu obywateli, jednak chętnych było około 350. Dlatego też poza setką pełnoprawnych obywateli otrzymujących po jednej włóce,

osadzono zagrodników z przydziałem po trzy morgi. 14 maja 1670 roku w Królewcu książę Albrecht Fryderyk potwierdził na piśmie przywilej dla Gołdapi, podobny do aktu oleckiego. Miastu nadano prawo chełmińskie z herbem, sądem i ławą sędowniczą. Z wyższymi instancjami w starościąńskiej Wystruci i książęcym Królewcu. Pierwsze lata były niezwykle trudne z powodu konkurencji Olecka. Jako datę ustabilizowania się pozycji miasta wskazuje się 1608 rok kiedy to geodeta Marcin Nagiel wyznaczył granice i naniósł je na mapy. Miasto usytuowane na lewym, wysokim brzegu rzeki Gołdapy, otrzymało regularny układ z rynkiem na którym zlokalizowano ratusz. Kościół z domem kapelana umieszczono na północ od rynku, w pobliżu rzeki Gołdapy. Z rynku wychodziły cztery ulice. Miasto otrzymało grunt pod szkołę, szpital i cmentarz. Zezwolono na budowę cegielni. W Gołdapi miały odbywać się cztery jarmarki w roku i cotygodniowy targ.

Na terenie obecnej gminy Gołdap utworzono trzy parafie ewangelickie: w Gołdapi w 1568 roku, w Górnem w 1574 roku i w Grabowie w 1588 roku. Taki rozmach osadnictwa na terenie "uśpionym" przez dwa stulecia był działaniem uwarunkowanym względami geopolitycznymi i demograficznymi (utrata ziem i przemieszczenie się ludności z dawnych terenów zakonnych oraz napływ Polaków, Litwinów, Rusinów i Niemców na wschodnie tereny Prus Książęcych). W tym czasie interesujący nas obszar nawiedzały jednak zarazy, po części jako wynik migracji ludności. Nie wpłynęły one jednak znacząco na sytuację ludnościową. Do końca wieku XVI na terenie gminy Gołdap w pełni ukształtował się trzon osadniczy, który przetrwał do 1945 roku. Nieliczne miejscowości jakie powstały w wiekach późniejszych dopełniły obrazu osadnictwa.

Przemiany w XVII-XVIII wieku.

Leżące w obszarze powiatu węgorzewskiego ziemie obecnej gminy Gołdap (parafie Grabowo, Górne) i powiatu wystruckiego (parafia Gołdap) miały swoje wójtostwa. Mimo podejmowanych działań administracyjnych i zachęt rozwój interesującego nas terenu gminy osłabł. Jednostki osadnicze zaplanowane z dużym rozmachem w wieku XVI, w wyniku niesprzyjających okoliczności, nie tylko nie rozwinęły się, ale uległy w wielu przypadkach zniszczeniu. Regres trwał do początku XVIII w. Przyczyniły się do niego zarazy (1620, 1625, 1630) dziesiątkujące ludność zniszczenia spowodowane najazdem wojsk tatarsko-litewsko-polskich z lat 1656 i 1657. Sytuacja nie uległa jeszcze ustabilizowaniu, a już w pocz. XVIII w. pojawiła się straszna w skutkach dżuma.

Miasto Gołdap, w którym podejmowano budowę świątyni, domostw i budynków miejskich nawiedzały pożary, zarazy i wspomniany wyżej najazd wojsk tatarsko-litewsko-polskich. Rolniczy charakter Gołdapi utrzymywał się przez cały XVII wiek, a nieszczęścia jakie ją nawiedzały powodowały potrzebę ciągłej, kosztownej odbudowy i przebudowy domostw kościoła czy ratusza. Zabudowa miasta musiała być jednak nadal drewniana skoro w 1691 roku z pożogi ocalał jedynie kościół z plebanią, ratusz i trzy domy.

W XVII wieku powstały wsie chłopskie Dąbie, Janowo, Pietraszki Rakówek oraz w ramach tzw. osadnictwa szkatułowego wieś Gieraliszki (1695).

W 1701 roku Prusy stały się królestwem. Księżę Fryderyk III został królem Fryderykiem I. Jego następca Fryderyk Wilhelm I odwiedził w 1721 r. wschodnie tereny Królestwa aby ocenić ich stan. Od tego roku z inicjatywy króla rozpoczęła pracę komisja nadzorująca zagospodarowywanie kraju i jego nową kolonizację. W tych czasach wprowadzono nową miarę gruntów - miarę olecką (pręt olecki 4,16 m), która obowiązywała w latach 1722-1750, a przy wymierzaniu zagród chłopskich w dobrach królewskich stosowano ją jeszcze w 1773 r. W okresie panowania Fryderyka Wilhelma I podejmowano usilne działania zmierzające do ożywienia gospodarczego omawianego terenu jak i całych Prus. Wprowadzono nowe podziały administracyjne. Dawne wójtostwa zastąpiły urzędy królewskie. Parafie w Grabowie i Górnym podlegały urzędowi we Wróblach a parafia Gołdap urzędowi w Kiautach (Kiauten) Król przywiązywał też dużą wagę do rozwoju oświaty (Principia Regulativa z 3 lipca 1736r.) dokonując reformy szkolnictwa elementarnego. Powstał również fundusz Mons Pietatis, z którego środki przeznaczono na uposażenia nauczycieli szkół wiejskich. Powstały wówczas szkoły w miejscowościach: Boćwinka (1736), Botkuny (1736), Dunajek (1737), Grabowo (pocz. XVIII w.), Juchnajcie (1736), Kamionki (1737), Kalniszki (1737), Łobody (1737), Rożyńsk Wielki (1737).

W 1719 roku król Fryderyk Wilhelm I zdecydował o utworzeniu garnizonu wojskowego w Gołdapi sprowadzając oddziały kawalerii. Przy tej okazji wzniesiono w mieście koszary i szkołę jazdy. W kolejnych latach zmieniały się jednostki wojskowe i rodzaje wojska. Miasto stopniowo zmieniało swój charakter z rolniczego na rzemieślniczy. Rozwijał się również układ przestrzenny. Oprócz czterech ulic wychodzących z rynku, a wiodących do czterech bram, było czternaście bocznych ulic. W mieście powstał nowy kościół ewangelików reformowanych (garnizonowy) stojący na rynku wraz z ratuszem, szkołą jazdy i czterema domami. Wśród, przeważnie

piętrowych domów, tylko nieliczne były murowane. W drugiej połowie XVIII wieku wybudowano wodociąg miejski i wybrukowano ulice. Ponadto miasto miało cztery budynki bramne, dwa zespoły koszarowe, folusz i młyn wodny, wiatrak, szpital, wagę publiczną. Wśród ludności i wojskowych byli katolicy do których z posługą przyjeżdżał jezuita ze Świętej Lipki. W końcu XVIII wieku przez miasto przechodziły dwie poczty (polska i litewska). W Gołdapi, w latach 60. XVIII wieku, przebywał słynny filozof Immanuel Kant.

Panujący w latach 1740-1786 Fryderyk II zwany Wielkim podjął kolejne działania reformatorskie. Z jego inicjatywy w 1751 r. została wprowadzona reforma administracyjna, dawne starostwa uznano za zbędne i z ich połączenia powstały nowe powiaty ziemskie. W latach 70. XVIII wieku utworzono urzędy sądownicze. Na terenie obecnej gminy wybudowano dalsze szkoły: Grabowo (2 poł. XVIII w), Jeziorki Wielkie (1756), Konikowo (1780), Kozaki (2 poł. XVIII), Rakówek (1778), Marckinowo (2 poł. XVIII), Siedlisko (1779), Surminy (2 poł. XVIII), Włosty (1759), Zatyki (2 poł. XVIII), Żelazki (2 poł. XVIII). Reformy i wyprowadzanie kraju z kryzysu przerwała jednak wojna siedmioletnia (1756-1763), która spowodowała kolejne spustoszenia i okupację wschodnich terenów Prus przez wojska rosyjskie.

W XVIII wieku powstały wsie chłopskie: Czarnówka jako wieś królewska (1785), Nowa Boćwinka (XVIII/XIX w.), Osowo (1719) oraz w ramach tzw. osadnictwa szkatułowego wieś Kalniszki (1736)

Z końcem XVIII w. nastąpiło wzmocnienie terytorialne Prus kosztem Polski jako wynik rozbiorów (1772, 1793 i 1795). Wiązała się z tym nowa akcja osadnicza wspierana finansowo przez państwo pruskie.

Wiek XIX

Początek wieku XIX to wojny napoleońskie, które przyniosły na wschodnie ziemie Mazur spustoszenie zasobów żywności, głód i zarazy. W roku 1807 do Gołdapi wkroczyły oddziały polskie generała Jana Henryka Dąbrowskiego. liczące pięć tysięcy żołnierzy. Po wycofaniu się wojsk polskich do Węgorzewa ściągnięto oddziały rosyjskie i pruskie.

Jeszcze w czasie tych wojen, w wyniku klęski pod Jeną konieczna była gruntowna przebudowa wewnętrzna Prus. Projekt opracowany przez reformatora Prus barona Karla von und zum Steina, zakładał reformę agrarną („Oktoberedikt” z 9.X.1807

r.), zmiany w ordynacji miejskiej i reorganizację urzędów („Städteordnung” z 19.XI.1808r.). Edyktem z 9 października 1807 r. zniesiono poddaństwo i umożliwiono zakup ziemi przez mieszczan i chłopów. Celem było uśmierzenie buntów chłopskich zapoczątkowanych w końcu XVIII w. i poprawa efektywności rolnictwa. Prawdziwe uwłaszczenie przyniósł jednak edykt wydany za ministra K. A. von Hardenberga z 14 września 1811. Uwłaszczanie wprowadzano w życie powoli - do 1847 r. co piąty chłop posiadał ziemię. Trzecia z reform dotyczyła aparatu państwowego i wojska (16. XII.1808). Edykt z 11 marca 1812 r. umożliwiał Żydom osiedlanie się na terenie Prus. Ludność żydowska pojawiła się tutaj dopiero w pocz. XIX wieku, z 1823 roku pochodzi informacja o istnieniu synagogi.

Reforma administracyjna z 1816 r. dokonała zmian w rozgraniczeniu rejencji królewieckiej i gąbińskiej. Nowy podział na powiaty spowodował włączenie obszaru obecnego Miasta i Gminy Gołdap w skład powiatu gołdapskiego należącego do rejencji gąbińskiej. Podział ten stawał się z wolna podstawą do wyznaczenia granic obwodów kościelnych i okręgów sądowniczych.

Około połowy XIX w. podjęto budowę dróg bitych na Mazurach. W latach 1846-1855 wybudowano drogę z Wystruci przez Gołdap i Olecko do Ełku. Po 1860 roku natomiast wytyczono drogi do Węgorzewa i do Żytkiejm. W XIX wieku powstały majątki ziemskie: Okrasin (1826) i Rostek oraz wieś chłopska Marcinowa Wólka (1817)

W omawianym okresie na terenie obecnej gminy osiedlali się katolicy, dla których w 1894 roku utworzono parafię i wybudowano kościół w 1899 roku. Była to jedyna parafia katolicka w powiecie gołdapskim i należała do diecezji warmińskiej.

Powstanie Cesarstwa Niemieckiego (1 stycznia 1871) wpłynęło na rozwój gospodarczy terenu i wyprowadzenie z izolacjonizmu. Wejście państwa w epokę pary spowodowało rozwój sieci kolei żelaznej jak też przemysłu i rolnictwa. Nowa maszyna parowa umożliwiała szybki przewóz towarów i ludzi oraz dynamiczny rozwój przemysłu, którego wyroby sprawnie przewożono we wszystkie zakątki cesarstwa. Rozwinał się również przemysł przetwórczy płodów rolnych. Przy dworach powstawały liczne gorzelnie. W 1878 roku Gołdap stała się stacją kolei żelaznej, kiedy to zbudowano linie łączącą miasto z Wystrucią. Dalsze połączenia z Ełkiem (1879), Węgorzewem (1899), Romontami Wielkimi (1900), Żytkiejmami (1927) uczyniły ze stacji węzeł kolejowy. Powstała gęsta sieć kolejowa na terenie powiatu umożliwiająca szybkie

przemieszczanie się ludności do miasta powiatowego - Gołdapi, ale dająca także bardzo dobre połączenia obszaru powiatu z centrami w całych Niemczech. To z kolei wpływało na migracje ludności i pozwalało intensyfikować i mechanizować rolnictwo, które było podstawowym zajęciem ludności na omawianym obszarze. Pojawiały się produkty przemysłowe, których nie wytwarzano na miejscu. Ścisłe kontakty z uprzemysłowionymi landami prowadziły do zmian osadniczych: tworzenia nowych gospodarstw chłopskich, rozwoju sieci osadnictwa kolonijnego. Coraz większego znaczenia nabierała także sieć dróg kołowych, proces jej rozbudowy trwał jeszcze do I wojny światowej.

Przełom XIX i XX wieku to okres kształtowania się zachowanego do dziś krajobrazu kulturowego obszaru gminy. Wcześniejsze formy ubożego budownictwa mazurskiego (drewniane, gliniane i kamienne) zachowały się w formie szczątkowej. Ważnym dla rozwoju budownictwa było wynalezienie pieca kręgowego Fryderyka Hoffmana, które przyczyniło się do rozwoju budowy cegielni na terenie powiatu. Wydajność cegielni z piecem Hoffmana przyczyniła się do dynamicznego rozwoju budownictwa ceglanego. Pojawiły się dość powszechnie budowle murowane z cegły kryte dachówką. Nadal wykorzystywano jednak naturalny materiał jakim był kamień polny.

W latach 70. XIX w. na terenie gminy istniały majątki ziemskie ukształtowane już od ok. poł. XVI w. (Babki, Broniszach, Dąbie, Dorsze, Dunajek Blenda, Galwecie, Gieraliszki, Górne, Jany, Konikowo, Kowalki, Kozaki, Nasuty, Niedrzwica, Pogorzelski, Rudzie, Wilkasy, Zatyki). Do pierwszej wojny światowej powstały jeszcze majątki Bitkowo (Slepowo), Boćwinka Młyn, Jabramowo, Mażucie, Okrasin, Rakówek, Rostek, Rożyńsk Mały.

Miasto Gołdap zmieniało swoje oblicze, powstawały nowe murowane domy i obiekty użyteczności publicznej między innymi szkoła powszechna, szpital na sześćdziesiąt łóżek, który powstał przed pierwszą wojną światową, banki. Rzeźnia miejska - 1889 rok. W 1900 roku miasto zgazyfikowano, w 1905 roku wybudowano wodociąg i kanalizację. W panoramie miasta pojawiły się budynki techniczne z charakterystycznymi metalowymi zbiornikami gazowymi oraz wieże wodne systemu miejskiego i kolejowego. Stacja kolejowa poza budynkiem dworcowym otrzymała lokomotywnie z zapleczem technicznym i rozbudowane osiedle domów mieszkalnych dla kolejarzy. W zachodniej części miasta pojawił się duży zespół zabudowań koszar wojskowych, które zajął 44 pułk piechoty hrabiego Dönhoff. W

koszarach tych stacjonowały ponadto drugi batalion 59 Pułku Piechoty oraz szwadrony kawaleryjskie (najpierw 12 pułku ułanów z Wystruci, potem Pułku strzelców konnych z Węgorzewa). Wokół miasta, jak i na terenie gminy Gołdap, nie budowano fortyfikacji.

Naturalne walory przyrodnicze (lasy i jeziora) zaczęły wzbudzać zainteresowanie letników. Puszcza Romincka zasobna w zwierzynę łowną była z kolei atrakcyjna dla myśliwych. W pobliżu Romint, już poza granicami gminy i miasta Gołdap powstał pałacyk myśliwski i kościółek św. Huberta. Miejsce to często odwiedzał cesarz Wilhelm II. W puszczy wchodzącej w obszar gminy odnaleźć można kamienie upamiętniające sukcesy myśliwskie cesarza.

Od I wojny do końca II wojny światowej.

Spokojny rozwój powiatu przerwała pierwsza wojna światowa. Zajęcie miasta i terenu gminy przez wojska rosyjskie nastąpiło już 20 sierpnia 1914 roku. W trakcie walk miasto zostało wyzwolone przez wojska niemieckie i ponownie zajęte przez Rosjan. Okupacja miasta trwała od listopada 1914 do lutego 1915 roku i przyniosła duże straty materialne. Praktycznie większość budynków przy rynku została spalona. Zniszczony został dworzec kolejowy liczne zabudowania w mieście jak i na terenie wsi. Zniszczenia objęły budynki użyteczności publicznej oraz infrastrukturę. Obecnie widowym śladem walk są liczne cmentarze wojenne.

Po wojnie spór między Polską a Niemcami o przynależność Mazur rozstrzygnął plebiscyt na korzyść Niemiec. Prusy Wschodnie, w tym również interesujący nas obszar, oddzielone od Niemiec terytorium Polski, która odzyskała niepodległość po pierwszej wojnie światowej, były izolowane i zubożone.

Okres międzywojenny to czas odbudowy ze zniszczeń wojennych. Charakterystyczna zabudowa tych czasów dominuje obecnie wśród historycznej zabudowy miasta. Dojście do władzy w 1933 roku Adolfa Hitlera rozbudziło nadzieje na poprawę sytuacji regionu. Widocznymi zmianami, była rozbudowa obszaru miasta, która zaznaczyła się w budownictwie komunalnym (1936-1937). Zmiany polityczne prowadziły jednak do utraty tożsamości Prus na rzecz nowoczesnego totalitarnego państwa hitlerowskiego. Wprowadzenie systemu monopartyjnego, zmiany dawnych mazurskich nazw miejscowości - to widoczne, choć nie jedyne przejawy działania nowej władzy.

Porozumienia traktatu wersalskiego z 1919 roku zabraniały pokonanym Niemcom budowy umocnień, na terenie gminy nie pojawiły się formy tego budownictwa. Z uwagi na przygraniczne położenie gminy, z natury mało obronne, nie planowano rozbudowy kompleksów fortyfikacyjnych. Łatwość dostępu z tych ziem poza granice Prus Wschodnich spowodowała natomiast myślenie ofensywne. Rozbudowano w latach 1936-1939 linię Gołdap – Żytkiejmy i zbudowano liczne mosty na przecięciu drogi żelaznej i kołowych. W mieście Gołdapi w latach 1935/36 powstał nowy kompleks koszarowy po zachodniej stronie miasta, na zachód od koszar piechoty. Stacjonowała w nim 2 kompania 1 Pruskiego Pułku Zmechanizowanego czyli strzelcy pancerni. W koszarach 44 Pułku Piechoty stacjonował 22 Pułk Piechoty.

W okresie międzywojennym na terenie gminy silnie rozwijał się przemysł drzewny, wydobywczy (żwir i torf), produkcja materiałów budowlanych (cegła palona i sylikatowa). Rolnictwo to przede wszystkim mleczarstwo i produkcja żywności, co z kolei wpływało na rozwój przemysłu mięsnego. Na terenie gminy działała pływalnia nad jeziorem Szylińskim ob. Gołdap. Rozwijało się narciarstwo w pobliżu Pięknej Góry. Puszcze Borecka i Romincka stanowiły atrakcję dla letników.

Hitlerowskie Niemcy zmierzały ku wojnie. Atak na Polskę 1 września 1939 roku rozpętał drugą wojnę światową. Przesunięcie się działań wojennych na wschód spowodowało budowę kwater dowódczych. W otoczeniu kwatery Hitlera w Gierłozie powstały kwatery dowodzenia. W okolicach Gołdapi, w lesie Kumiecie powstała, jedna z dwóch mazurskich kwater marszałka Hermana Göringa, Kwatera Dowództwa Wojsk Lotniczych (OKL) „ROBINSON” (1940-1942) składająca się z baraków i żelbetowych schronów. W tymże lesie powstały równocześnie inżynierskie budowle doświadczalne, w których testowano silniki do broni rakietowej.

Puszcza Romincka, tak jak w czasach cesarstwa, była nadal miejscem polowań dygnitarzy Rzeszy, w tym marszałka Hermana Göringa. W 1935 roku dwa kilometry od cesarskiego pałacu myśliwskiego w Romintach rozpoczęto budowę rezydencji Göringa, którą oddano do użytku 26 września 1936 roku i nazwano „Jaegerhof”. Świadectwem tej przeszłości jest potoczna nazwa polskiej części Puszczy Rominckiej – „Puszcza Göringa”.

Działania wojenne prowadzone początkowo z dala od terenów obecnej gminy Gołdap, w wyniku kontrofensywy radzieckiej, zbliżały się nieuchronnie do granic Prus Wschodnich, a tym samym do terenu gminy. Armia Czerwona dotarła do granic Prus w październiku 1944 roku. W nocy z 19 na 20 października 1944 roku na hasło

„Johannisfeuer” dokonano zniszczenia obiektów w lesie Kumiecie. Ewakuacja ludności cywilnej, trwała do końca 1944 roku. Wsie, majątki dworskie i zabudowa kolonijna znacznie się wyludniły.

Okres od roku 1945 do pocz. XXI w.

Wojska radzieckie wkroczyły na teren gminy już w październiku 1944 roku, ale zostały wyparte. W styczniu 1945 roku ziemie powiatu gołdapskiego zajęły ostatecznie oddziały Armii Czerwonej, w ślad za nimi ruszyła polska ludność przygraniczna. Symboliczne przekazanie władzy przez Rosjan stronie polskiej nastąpiło 10 czerwca 1945 roku. Omawiany teren włączono do Polski, administracyjnie do woj. białostockiego, a główne miasto przedwojennego powiatu Gołdap utrzymało swoją funkcję. Utrzymano powiat, mimo że duża jego część weszła w skład Obwodu Kaliningradzkiego. Dość szybko gmina i miasto zostały splądrowane przez ludność z terenu Suwalszczyzny, ale osiedlanie następowało jednak wolniej. Zniszczenia w powiecie były znaczne. Bardzo ucierpiała Gołdap. Wiele wsi uległo całkowitemu zniszczeniu, wiele ocalało w formie szczątkowej. Znacznej likwidacji uległy linie kolei normalnotorowej. Przez długie lata powojenne działała jedynie linia Gołdap przez Olecko do Ełku (obecnie linia ta jest nieczynna).

Lata powojenne to nie tylko zmiana przynależności państwowej terenu dawnego powiatu Gołdap, ale również tworzenie nowej administracji i zrębów nowego systemu politycznego. System ten wywarł znaczący wpływ na przekształcenia własnościowe, światopoglądowe, gospodarcze i planistyczne. Rolniczy charakter powiatu gołdapskiego, ze słabo rozbudowanym przemysłem, utrzymał się w okresie powojennym. Ustrój socjalistyczny, funkcjonujący wówczas w Polsce, dopuszczał wprawdzie formalnie własność prywatną, jednak dominującą stała się własność państwowa i spółdzielcza. Zniszczone w 80% tereny zabudowy miejskiej zostały w znacznym stopniu upaństwowione, a nowa zabudowa niszczyła dawne podziały geodezyjne. Dawne majątki, jak i część gruntów dawnych wsi zostały włączone do Państwowych Gospodarstw Rolnych, akweny wodne przejęły Państwowe Gospodarstwa Rybackie, lasy upaństwowiono. Z czasem też miejsce prywatnego handlu zajęły spółdzielnie – Spółdzielnia Spożywców Społem, Miejski Handel Detaliczny i Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska. Scentralizowany system zarządzania i finansowania odciskał swoje piętno na wielu dziedzinach życia ludności, między innymi na oświacie, kulturze i ochronie zdrowia. Wprowadzanie zasad planowania przestrzennego powodowało zmiany zabudowy wsi z Państwowymi Gospodarstwami

Rolnymi jak i standardowymi zagrodami chłopskimi. Krajobraz mazurski ulegał przeobrażeniom. W wyniku reformy administracyjnej z 1975 r., zwiększono liczbę województw i zlikwidowano powiaty, na omawianym terenie utworzono Miasto i Gminę Gołdap i włączono do województwa suwalskiego. Był to okres systemowego budownictwa i rozwoju firm państwowych. Na terenie dawnych majątków dworskich pojawiała się nowa utylitarna zabudowa produkcyjna oraz osiedla domów z betonu. Widoczną pozostałością tego okresu są ponadto jednorodne sklepy GS i zlewnie mleka.

Przemiany społeczno-polityczne, które dokonały się w Polsce po 1989 roku, doprowadziły między innymi do zmian własnościowych. Ich pierwszym przejawem była komunalizacja majątku państwowego, prywatyzacja i wyprzedaż nieruchomości rolnych Skarbu Państwa. Proces ten, trwający do dzisiaj, obok skutków pozytywnych (tworzenie nowych przedsiębiorstw prywatnych, rozwój budownictwa, głównie prywatnego), rodzi też negatywne (bezrobocie, znaczne zróżnicowanie dochodów społeczeństwa). W sferze usługowej wyraźnie dominują gospodarstwa agroturystyczne związane z obsługą ruchu turystycznego.

W 1998 roku dokonano kolejnej reformy administracyjnej. Powstał wówczas powiat olecko-gołdapski. Zmniejszono również liczbę województw likwidując województwo suwalskie i tworząc województwo warmińsko - mazurskie z siedzibą w Olsztynie, w którego skład weszło Miasto i Gmina Gołdap w powiecie olecko-gołdapskim (1999-2001), a od 1 stycznia 2002 roku w powiecie gołdapskim.

6.3 KRAJOBRAZ KULTUROWY GMINY I ZABYTKI NIERUCHOME

Na terenie gminy zlokalizowano szereg obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego, a także wojewódzkiej oraz gminnej ewidencji zabytków.

Budynki stanowią grupy o różnych funkcjach użytkowych, różnym przeznaczeniu, różnej formie przestrzennej i o różnym stopniu zachowania. Obiekty kubaturowe występują w formie zabudowy skupionej lub rozproszonej. Powstawały w XIX i XX wieku, jednak większość budynków pochodzi z przełomu XIX/XX wieku oraz z okresu międzywojennego.

Na omawianym terenie są również obiekty liniowe (aleje i nieczynne linie kolejowe). Zmieniły one na trwałe naturalny sposób ukształtowania terenu i w większości służą obecnie komunikacji kołowej.

Cmentarze są obiektami usytuowanymi w pobliżu zabudowy i układów liniowych oraz w przestrzeni krajobrazu. Obecnie, po likwidacji zabudowań na koloniach i wtórnych zalesieniach terenu, można je odnaleźć w najmniej spodziewanych miejscach.

Pod powierzchnią ziemi niezależnie od obecnego ukształtowania terenu odnaleziono archeologiczne ślady obecności człowieka z różnych epok. Teren gminy objęto planowymi badaniami archeologicznymi w formie tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski /AZP/. Teren Miasta i Gminy Gołdap jest przebadany w ok. 80 %.

BUDOWNICTWO

Forma obiektów omawianego terenu była zależna od środowiskowych trendów, z czasem jednak na charakter zabudowy miały wpływ tendencje ogólnopruskie, a następnie ogólnoniemieckie (style historyzujące, secesja, międzywojenny styl narodowy). Wielkość budowli i różnorodność form zdobniczych zależała od zamożności mieszkańców, co miało wpływ także na rodzaj stosowanego materiału budowlanego (drewno, kamień, glina, szachulec, cegła, beton). Publiczna, przemysłowa i infrastrukturalna oraz publiczna zabudowa wsi (dworce, szkoły, urzędy, tartaki, gorzelnie, młyny, wiatraki) miały charakter zunifikowany, najczęściej w formie neogotyckich budowli lub obiektów licowanych cegłą. Mimo burzliwych dziejów tych ziem, stosunkowo dobrze zachowały się chłopskie zabudowania wsi z przełomu XIX/XX w. Część wsi uzupełniona została formami z okresu międzywojennego. Ważnym elementem zabudowy wsi były zespoły dworskie. Na terenie gminy zachowała się skromna liczba parków związanych z ziemiaństwem wschodniopruskim. Jedynym obiektem mieszkalnym jest pałac w Galwiciach pochodzący z XIX w. o silnie przebudowanych wnętrzach, pozbawionych pierwotnego wystroju.

Grupa zabytkowych obiektów sakralnych na terenie gminy jest stosunkowo nieliczna. W samym mieście są dwa kościoły zabytkowe: ewangelicki, ob. rzymskokatolicki p.w. Najświętszej Marii Panny Matki Kościoła z lat 1678-1717, katolicki p.w. Św. Leona i Św. Bonifacego z 1894 roku.

Na terenach wiejskich, zgodnie z podziałem parafialnym istniały ewangelickie zespoły sakralne. Kościół parafialny, ewangelicki, ob. rzymskokatolicki w Grabowie p.w. Matki Boskiej Różańcowej z około 1590 r. oraz kościół ewangelicki w Górnym, obecnie pozostający w ruinie, z lat 1612-1617.

W okresie międzywojennym na terenie powiatu, a tym samym miasta i gminy Gołdap istniała gęsta sieć kolejowa. Do chwili obecnej zachowała się jedna, nieczynna linia kolejowa z Gołdapi do Olecka. Przestała istnieć linia normalnotorowa z Gołdapi do Węgorzewa z Gołdapi do Wystruci z Gołdapi do Romint i z Gołdapi do Żytkiejm. Na wymienionych liniach częściowo usunięto również budynki kolejowe. Pozostałością tego systemu są jeszcze nasypy kolejowe, wiadukty i mosty. Z imponującą budowlą inżynierską w Botkunach.

Omawiany teren gminy nie wchodzi w skład obszaru fortyfikacyjnego rozbudowanego na terenie Mazur. Kompleksem o charakterze fortyfikacyjnym jest Kwaterna Dowództwa Wojsk Lotniczych (OKL) „Robinson” w lesie Kumiecie. Dodatkowo zachowały się umocnienia polowe budowane w 1944 r. - transzeje z betonowymi cylindrycznymi umocnieniami /Kochtopfe/ oraz rowy przeciwczołgowe.

Działania konserwatorskie wobec tak różnorodnej grupy jaką są zabytki budownictwa, muszą być prowadzone z uszanowaniem pierwotnych elementów obiektów oraz w technologiach i materiałach zbliżonych do stosowanych pierwotnie (np. tynki wapienne, okna drewniane, dachówka ceramiczna). Każdy przypadek jest indywidualny i podjęcie jakichkolwiek prac remontowych lub konserwatorskich wymaga specjalistycznej wiedzy, a przede wszystkim uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków

CMENTARZE

Na terenie miasta i gminy Gołdap zachowało się ponad 120 obiektów cmentarnych. Są to przede wszystkim nieczynne cmentarze ewangelickie, głównie wiejskie, rzadziej rodzinne (rodowe), założone przeważnie w XIX w. Kilka obiektów należy do grupy cmentarzy wojennych z I i II wojny światowej. Większość cmentarzy jest położona w miejscach eksponowanych (wzniesienia, pagórki, wzgórze), najczęściej w pobliżu wsi, dworu, sporadycznie w parku. Założenia cmentarne są z reguły skromne (głównie na planie prostokąta). Wśród form sepulkralnych dominują nagrobki betonowe lub lastrikowe w kształcie skrzyni. Rzadko spotyka się krzyże żeliwne. Na obiektach wojennych przeważają płytki betonowe, stelle oraz krzyże. Obiekty te posiadają dość

dobrze zachowany starodrzew, a część z nich także interesujące nagrobki o cechach zabytkowych. Należy szczególnie podkreślić walory artystyczne krzyży żeliwnych, które występują sporadycznie. Niektóre cmentarze są obecnie trudne do odszukania w terenie z powodu kompletnej dewastacji (np. w Barkowie i we Wronkach). Duże wartości historyczne posiadają cmentarze oraz mogiły wojenne z I i II wojny światowej. W zakresie tym wyróżniają się cmentarze w Gołdapi gdzie spoczywają żołnierze niemieccy i rosyjscy polegli w latach 1914-1915. Przykładem architektury sepulkralnej jest też cmentarz żołnierzy radzieckich zlokalizowany na wzgórzu w bezpośrednim sąsiedztwie szosy do Węgorzewa w miejscowości Wronki. Ogromna większość cmentarzy jest bardzo ważnym elementem krajobrazowym, charakterystycznym dla pejzażu dawnych Prus Wschodnich. Dwa cmentarze wojenne z I wojny światowej zostały odrestaurowane w 1990 r. (Gołdap). Na terenie gminy zachowały się dwa cmentarze żydowskie. Jeden został odrestaurowany, drugi wymaga uporządkowania.

PARKI

Na omawianym obszarze zachowało się 12 dworskich parków. Parki te mają charakter krajobrazowy i są z reguły usytuowane w sąsiedztwie dworu, pałacu lub nieistniejących siedlisk dworskich. Pochodzą z XIX wieku. Przeważają obiekty małe o powierzchni paru hektarów.

Stan zachowania parków dworskich jest zły. Nie prowadzono w nich, w okresie minionego kilkudziesięciu lat, prac pielęgnacyjnych i rewaloryzacyjnych (poza wycinką uschniętych drzew). Brak opieki nad nimi spowodował, że parki są w dużym stopniu zarośnięte samosiejkami i mało czytelne. Wśród licznych parków na wyróżnienie zasługują obiekty w Broniszach, Niedrzwicy, Rostku. Są to parki, z czytelnymi osiami i zróżnicowanym drzewostanem. Większość obiektów parkowych pełni ważną rolę w miejscowym krajobrazie. Są one dobrze widoczne w panoramach wsi i zespołów dworsko-parkowych.

Historyczny układ urbanistyczny Gołdapi

Naturalną linią, o którą oparto układ przestrzenny miasta, był północny brzeg rzeki Gołdapy. Wytyczenie miasta nastąpiło na terenie istniejącego już osadnictwa wiejskiego. Nadanie praw miejskich w 1570 roku nie doprowadziło jednak do szybkiego ukształtowania miasta, proces ten trwał do 1608 roku. W tym bowiem roku geodeta Marcin Nagel, wymierzał grunty miejskie, również z tego roku pochodzi pierwszy plan miasta. Schematyczny plan, uważa się na ogół za dokument mało precyzyjny. Innymi

źródłami wiedzy o mieście są: akt nadania praw miejskich, późniejsze przekazy pisane i ikonograficzne oraz zachowany i czytelny jego układ urbanistyczny. Szesnastowieczne miasto otrzymało rozległy, prostokątny rynek o wymiarach 175 na 200 metrów, wokół którego stały domy mieszkalne. Domy te lokalizowano na działkach o długości 50-60 m i szerokości 10-15 m. w planie z 1608 roku przedstawione zostały domy piętrowe, ustawione szczytem do rynku, wejścia do nich były umieszczone asymetrycznie, z boku. Przekazy archiwalne nie potwierdzają takiego obrazu miasta. Domy w Gołdapi były przeważnie parterowe. Miasto w XVI i XVII wieku nie miało tak regularnej zabudowy jak przedstawia to plan z 1608 roku. Podział geodezyjny zastosowany wówczas w przypadku zabudowy przyrynkowej utrzymywał się do końca okresu międzywojennego, choć na przełomie XIX i XX wieku były przypadki scalania działek. Typowy dom, wznoszony w Gołdapi na przestrzeni dziejów, był budowany zarówno w układzie kalenicowym jak i szczytowym. Jego skalę wyznaczał podział parcel i wysokość do dwóch kondygnacji z gospodarczym poddaszem w wysokim, dwuspadowym dachu. Przy ulicach stały raczej parterowe domy typu wiejskiego jedno-, dwu- i wieloizbowe. Według planu z 1608 roku na rynku stał parterowy potrójny dom szczytowy - ratusz. Na podstawie przekazów historycznych wiemy, że ratusz był drewniany, piętrowy z wieżyczką mieszczącą zegar. Na parterze znajdowała się waga i odwach, a na piętrze odbywały się nabożeństwa w obrządku ewangelicko - reformowanym. Wokół ratusza były ławy i kramy. Na planie z 1608 roku z naroży rynku w kierunku wschodnim i zachodnim wychodzą po dwie ulice, wiemy, że miały one szerokość ok. 6 m. Domy przy tych ulicach były parterowe. Od wschodu dwie ulice wychodzące z rynku zbiegają się w jedną. Zabudowa mieszkalna musiała być uzupełniona budynkami gospodarczymi w tym inwentarskimi, czego plan z 1608 roku nie ukazuje.

Możemy przyjąć, że w Gołdapi od XVI wieku po wiek XIX nie wykształcił się typ kamienicy mieszczańskiej znany z innych miast z terenu Prus, jednak na stosowane tutaj rozwiązania miały wpływ liczne tendencje wypracowane przez wieki, a znane z zachowanych przykładów na terenie Prus Wschodnich i Zachodnich bez względu na stosowany materiał i technologie. Częste wojny i kataklizmy, które miały wpływ na losy miasta, nie dały szansy na wypracowanie jednorodnej architektury. Przez następne stulecia stały był tylko jeden element w zabudowie miasta - podział własnościowy, choć i on ulegał okresowym zachwianiom.

Ważnym elementem miasta była świątynia ewangelicko-augsburska. Plan z 1608 roku umieszcza ją, zgodnie ze stanem faktycznym, na północ od rynku i na południe od koryta rzeki Gołdapy. W tym miejscu znajduje się wzgórze dominujące nad okolicą.

Kościół miał burzliwe losy, jednak jego bryła budowli orientowanej, z wieżą od zachodu, pozostała od przełomu wieków XVI/XVII pozostała charakterystyczną dominantą miasta. Zgodnie z przywilejem, pod budowę świątyni wyznaczono obszar 15 (ok. 57 m) na 10 prętów (ok. 38 m). Na dom kapelana i szkołę, po połowie, obszar 5 prętów (ok. 19 m) na 20 prętów (ok. 76 m). Na cmentarz przeznaczono dwie morgi. Pod szpital przewidziano obszar 20 prętów (ok. 76 m) na 5 prętów (ok. 19 m).

Przekazy historyczne informują o istnieniu palisady wokół miasta i czterech bramach (Wystruckiej, Węgorzewskiej, Młynarskiej i Kozackiej). Brama Węgorzewska była zapewne w pobliżu ul. Żeromskiego. Brama Wystrucka stała prawdopodobnie przy obecnej ulicy Mazurskiej, ponieważ w jej okolicy przeniesiono w XVIII wieku cmentarz istniejący do dziś. Nazwę Młyńskiej nosiła obecna ul. Pionierska i przy tej ulicy, nad rzeką stał młyn. Brama Młyńska musiała zatem być zlokalizowana przy tej ulicy. Nazwę Bramy Kozackiej wiąże się z miejscowością Kozaki czyli wyjazdem w kierunku Olecka.

Mimo licznych kataklizmów jakich doświadczało miasto - jego obszar powiększał się. Około 1790 roku w mieście, poza rynkiem, było czternaście ulic, istniało 1200 budynków, w tym 326 mieszkalnych, a 104 place były wolne. Domy były nadal w większości drewniane i parterowe. Ulice były wybrukowane, działały cysterny i wodociągi. Pośrodku rynku wznosił się murowany ratusz wzniesiony w 1773 roku i murowany kościół ewangelików-reformowanych z 1778 roku z drewniana wieżą. Przy rynku istniały domy murowane, z których cztery miały przejazdy bramne. Istniały dwa zespoły koszar, z których jeden znajdował się za bramą Węgorzewską. Czynny był młyn i wiatrak. Na południe od miasta znajdowała się cegielnia i wapiennik, a na północ - browar.

16 października 1834 roku w Gołdapi wybuchł wielki pożar. Ogień strawił wówczas niemal całe miasto. Zostało odbudowane od nowa jako murowane, uzyskało między innymi nowy ratusz i gmach sądu. Kościół na rynku zamknięto w 1842 roku, a po jego rozbiórce wzniesiono nowy, neogotycki poświęcony 14 października 1860 roku. Obok niego zbudowano nową murowaną, neogotycką pocztę. Przy rynku powstawały murowane budynki które przetrwały do I wojny światowej. Drewnianą zabudowę przy ulicach zastępowano murowaną, piętrową i parterową.

Pod koniec XIX wieku głównym czynnikiem rozwoju miasta była budowa linii kolejowej i umieszczenie stacji kolejowej na północ od miasta. Powstanie stacji kolejowej doprowadziło do budowy całego systemu budynków zgodnych z rangą stacji. Powstał

oczywiście dworzec z magazynem spedycji kolejowej jak i parowozownia z budynkiem administracyjnym. Granice stacji wyznaczały nastawnie, a nad całością dominowała kolejowa wieża wodna. Obsługa stacji wymagała całego sztabu ludzi, dla których wzniesiono typowe, kolejowe domy. Zabudowa miejska rozwinęła się w sposób naturalny w kierunku kolei. Rozwój miasta powodował wydzielanie kolejnych kwartałów zabudowy i nowy podział parcel budowlanych. Powstały wówczas nowe budynki noszące już cechy budownictwa przełomu wieków, kiedy to wprowadzono normy budowlane i powszechnie stosowano zdobnictwo historyzujące lub secesyjne. Wiele wcześniej wybudowanych domów w wyniku remontów otrzymało nową formę lub zostało całkowicie przebudowanych. Na szybki rozwój budownictwa murowanego miał wpływ rozwój technologiczny i budowa nowych cegielni z piecem Hoffmana. Kontakty z całym terenem Niemiec, które umożliwiała kolej, przyczyniły się do rozwoju infrastruktury miejskiej, rzemiosła i handlu. W końcu XIX wieku istniał zalewie jeden dom z końca XVIII wieku z barokowym portalem.

W panoramie miasta zaistniał neogotycki kościół katolicki, użytkowany przez diasporę rzymskokatolicką. W zabudowie miasta pojawiły się budynki w formach architektury neogotyckiej z obszernymi stalowymi zbiornikami na gaz i koksownią. Symbolem nowoczesnego wówczas systemu wodociągów i kanalizacji miejskiej stała się wieża wodna. Ważnym elementem, w panoramie miasta, były budynki koszarowe wzniesione w zachodniej jego części. Nad jeziorem Gołdap pojawiły się budowle związane ze sportami wodnymi, a rozwój turystyki przyczynił się do sezonowego ruchu miłośników sportów wodnych.

W wyniku działań I wojny światowej miasto zostało zajęte przez wojska rosyjskie i dotkliwie zniszczone. W okresie międzywojennym nastąpiła szybka odbudowa w pierzejach przyrynkowych. Pojawiły się nowe osiedla (np. przy ul. Kościuszki), nowy zespół koszarowy, budynki użyteczności publicznej z obszernym gmachem starostwa, oraz kamienice, wille.

Ponownie zabudowa miasta uległa zniszczeniu w blisko 80%, w wyniku działań II wojny światowej. Przystępując do powojennej odbudowy centrum miasta po 1945 roku zachowano dawny układ ulic, nie zachowano jednak podziału dawnych parcel. Nowa zabudowa - to ciągi bloków wzdłuż przyrynkowych pierzei i w głąb kwartałów, niestety zacierająca dawny charakter miasta. Próbą nawiązania do skali miasta, kształtowanej przez stulecia, jest zabudowa południowej pierzei rynku.

Historyczne układy ruralistyczne

Wsie terenu Gminy Gołdap mają przeważnie rodowód szesnastowieczny lub siedemnastowieczny. Kształtowały się w dwojaki sposób: w powiązaniu z siedliskiem dworskim lub w sposób czynszowo – zagrodowy /wsie zagrodowe/. Te pierwsze, poza zespołami dworskimi, mają zabudowę składającą się z czworaków i dwojaków usytuowanych wzdłuż jednej ulicy. Zabudowa pochodzi głównie z przełomu XIX i XX w. i ma charakter kalenicowy. Przeważają wsie ulicowe /Niedrzwica, Rostek, Rudzie, Wilkasy/.

Licznie reprezentowane wsie zagrodowe to ulicówki. Poza wsiami ulicowymi są również wielodrożnice /Dunajek, Górne, Grabowo, Pogorzelski/ ze zróżnicowaną zabudową. Przeważa w nich zabudowa z przełomu XIX/XX w. Ich zabudowę stanowią przeważnie gospodarstwa rolne składające się z frontowego domu mieszkalnego i budynków gospodarczych wokół prostokątnego podwórza. Murowany dom, to przeważnie typowy dom kalenicowy. Dom taki wykształcił się w okresie nowożytnym z połączenia dwóch domów dwuizbowych i był popularny na rozległym terenie Prus, Litwy i Mazowsza zarówno na wsi jak i w mieście. Miał plan prostokąta. Wejście do budynku poprzez sień, umieszczono pośrodku ściany kalenicowej. Sień, umieszczona centralnie, zajmowała całą szerokość budynku. Wyjście z sieni prowadziło na podwórze. Z boków znajdowały się po dwie izby w trakcie frontowym i podwórzowym, każda była doświetlona dwoma oknami. Uzyskiwano tym samym charakter symetrycznych, pięcioosiowych elewacji podłużnych i cztery izby mieszkalne. Z czasem dodawano dalsze izby w obu traktach wydłużając budynek. W niektórych budynkach ograniczano rozmiary sieni do głębokości traktu frontowego. Dom tego typu mógł być też rozbudowywany poprzez dodanie izb z obu stron sieni. Budynki gospodarcze zazwyczaj wznoszono prostopadle do domu z użyciem kamienia i cegły. Drewniana stodoła ustawiona równoległe do domu zamykała podwórze.

W trakcie odbudowy ze zniszczeń po I wojnie światowej, pojawiły się nowe typy budynków mające charakter stylu narodowego lub typowo willowy, indywidualny rozkład. Ciekawym elementem krajobrazu wiejskiego są typowe, powtarzalne niewielkie domy osadnicze typu siedlung, pojawiające się zwłaszcza przy zakładach przemysłowych, w odbudowywanych wsiach i siedliskach dworskich. Jak również budynki na planie prostokąta, w których pod jednym dachem funkcjonował dom mieszkalny, budynek inwentarski i stodoła.

Ważnym elementem wsi parafialnych był kościół z terenem przykościelnym. W takich wsiach pojawiły się karczmy składające się z zabudowań usługowo- mieszkalnych i gospodarczych (np. stajni dla podróżnych). Przy karczmach powstawały również sale zgromadzeń wiejskich.

Z budynków publicznych we wsiach przeważały szkoły, głównie jednoklasowe, rzadziej dwu- i wieloklasowe. Budynki oświatowe pochodzą głównie z pocz. XX wieku, kiedy to z funduszu ministerstwa osadnictwa stawiano obiekty upamiętniające dwustulecie powstania Królestwa Pruskiego.

We wsiach, przez które wiodła linia kolejowa, powstawały stacje składające się z budynku dworcowego z magazynem spedycji kolejowej, szaletu, domu mieszkalnego i budynków pomocniczych. Zespoły stacji miały jednolicie rozlokowane budynki składowe, jednorodne plany zabudowy i formy architektoniczne. W wyniku zniszczeń po pierwszej wojnie światowej ich forma ulegała przeobrażeniom.

Uzupełnieniem krajobrazu wiejskiego jest zabudowa kolonijna o formach jak we wsiach chłopskich.

Stałym elementem wszystkich wsi są cmentarze, zdarza się, że w jednej wsi jest kilka cmentarzy - wiejski, dworski i rodzinne. Charakterystyczne dla gminy Gołdap są pozostałości po zabudowie dawnych wsi, całkowicie zniszczone lub zachowane w formie szczątkowej.

Większość obiektów zabytkowych (wpisanych do rejestru zabytków, jak również objętych Gminną Ewidencją Zabytków) użytkowana jest zgodnie z ich pierwotnym przeznaczeniem lub pełni funkcje zbliżone do pierwotnych. Dotyczy to przede wszystkim obiektów sakralnych, mieszkalnych i usługowych, w przypadku których stosunkowo łatwe jest utrzymanie funkcji pierwotnych.

Większość obiektów zabytkowych na terenie gminy stanowi własność prywatną. Utrzymywanie ich i remontowanie regulują możliwości finansowe właścicieli. Zagrożeniem dla ich zachowania jest zmiana własności i funkcji z rolniczej na letniskową. Obiekty sakralne są utrzymywane i na bieżąco remontowane.

Domy w zagrodach wiejskich należące do osób prywatnych są w większości przypadków utrzymywane i użytkowane na cele mieszkalne. Część zagród, zwłaszcza we wsiach nad jeziorami, jest przeznaczana na funkcje letniskowe.

Cmentarze ewangelickie nie są użytkowane. W większości pozostają w krajobrazie jako trudnodostępne kompleksy zielone, a zachowane nagrobki pozostają ukryte wśród krzewów.

Karty gminnej ewidencja zabytków Gminy Gołdap zostały opracowane w 2008 roku jednak nie została ona przyjęta zarządzeniem Burmistrza. Karty dostępne są w archiwum gminnym. Należy podkreślić, iż wykaz GEZ jest zbiorem otwartym i podlega ciągłym aktualizacjom, niezbędne jest zatem przyjęcie ewidencji odpowiednim zarządzeniem Burmistrza, a następnie dbałość o jej aktualizowani.. Generalnie, jeśli chodzi o stan zachowania zasobu zabytkowego, to większość obiektów jest w stanie dostatecznym lub dobrym, należy jednak zwrócić uwagę na konieczną potrzebę rewaloryzacji obiektów w najgorszym stanie technicznym. Bardzo zły jest stan zdecydowanej większości cmentarzy poewangelickich.

Zakres i formy ochrony oraz opieki nad zabytkami przez ich właścicieli i użytkowników reguluje przede wszystkim ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz.U. z 2021 r., poz. 710 z późn. zm.) oraz akty wykonawcze do ustawy, w tym m.in. Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2021 poz. 731).

Zgodnie z art. 5 ustawy o ochronie zabytków obowiązek zgodnego z przepisami użytkowania i zarządzania obiektem zabytkowym spoczywa na jego właścicielu lub posiadaczu. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Niezależnie od w/w obowiązków użytkownik zabytku jest zobowiązany zawiadomić służby konserwatorskie o:

- 1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
- 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
- 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
- 4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Zgodnie z zapisami art. 36 ustawy o ochronie zabytków, pozwolenia konserwatorskiego wymaga:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, w tym prac polegających na usunięciu drzewa lub krzewu z nieruchomości lub jej części będącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;
- prowadzenie badań archeologicznych;
- przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

- dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;
- zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku;
- umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów,
- podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru, z wyłączeniem działań polegających na usuwaniu drzew lub krzewów z terenu nieruchomości lub jej części niebędącej wpisanym do rejestru parkiem, ogrodem albo inną formą zaprojektowanej zieleni.;
- poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania;

Art. 36 precyzuje też, że przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa można prowadzić: 1) prace konserwatorskie, 2) prace restauratorskie, 3) badania konserwatorskie – na podstawie pozwolenia wydanego przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Właściciel lub posiadacz zabytku może wystąpić do właściwego konserwatora zabytków o wydanie w formie pisemnej zaleceń konserwatorskich, pomocnych w przygotowaniu dokumentacji projektowej czy sformułowaniu zakresu planowanych prac. Zalecenia konserwatorskie mają na celu określenie sposobu korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także określenie zakresu dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

Należy podkreślić, że główną zasadą konserwatorską podczas planowania remontu obiektu zabytkowego jest wykonanie go przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją, tj. obowiązuje zasada kontynuacji tradycyjnych materiałów i technologii (w zależności od konkretnego budynku - tj. kamień, cegła, drewno, szkło, dachówka ceramiczna w kolorze ceglasczerwonym, blacha miedziana, cynkowa lub tytanowo - cynkowa, gont, łupek, tynki, zaprawy i farby, które pozwolą na „oddychanie” muru), charakterystycznych dla okresu powstania obiektu - takie rozpoznanie winno wynikać

np. z badań archiwalnych (źródeł ikonograficznych, fotograficznych, pisanych itp.) lub badań konserwatorskich substancji zabytkowej obiektu (dotyczy to głównie prac na elewacji, klatkach schodowych, piwnicach, werandach/balkonach, schodach, balustradach, bramach przejazdowych oraz wobec wszelkiej stolarki otworowej - okna i drzwi) – niedopuszczalne jest stosowanie ahistorycznych materiałów budowlanych np.: stolarka otworowa wykonana z PCV, blachodachówka/gont bitumiczny, czy styropian/wełna do ocieplania zewnętrznego.

6.4 ZABYTKI RUCHOME

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku: 1) wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa; 2) wpisanego do inwentarza muzeum; 3) wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego. (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Najcenniejsze zabytki ruchome wpisane są do rejestru zabytków województwa warmińsko-mazurskiego. Są to wyposażenia kościołów (dwie decyzje - kościół pw. NMP Matki Kościoła w Gołdapi oraz kościół pw. śś. Bonifacego i Leona w Gołdapi).

6.5 ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach terenów gminy. Środowisko kulturowe miasta zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od epoki pradziejowej do epoki nowożytnej. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Gmina Gołdap należy do obszarów lepiej zbadanych pod kątem rozpoznania archeologicznego. Systematyczne badanie rozpoznawcze (powierzchniowe) w ramach ogólnopolskiego programu badawczego - Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), objęły do chwili obecnej ok. 80% obszaru gminy. Badaniom wykopaliskowym poddano zaledwie kilka stanowisk archeologicznych (część to badania niemieckie sprzed II wojny światowej, a kilka stanowisk pochodzi z odkryć przypadkowych). W archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Olsztynie znajdują się dane o 258 stanowiskach archeologicznych, w tym o znaleziskach luźnych. W rejestrze zabytków są ujęte stanowiska: Gołdap st. 1, Konikowo (Rostki) 1.

Do obiektów najcenniejszych należą te, które posiadają tzw. własną formę krajobrazową. Są to grodziska pradziejowe i wczesnośredniowieczne w Bałupianach, Konikowo (Rostki) i Marciniowo, Osowo. Oprócz grodzisk własne formy krajobrazowe posiadają cmentarzyska o różnej chronologii zlokalizowane w Babkach st. 1, Dąbie st. 12, Dunajek st. 6, Gołdap st. 33, Juchnajcie 1, Okrasin st. 1, Rożyńsk 1. Pozostałe stanowiska zalicza się do tzw. obiektów płaskich, nie zaznaczających się na powierzchni gruntu. Należą do nich ślady osadnictwa, osady, obozowiska i cmentarzyska ciałopalne z różnych okresów pradziejów, średniowiecza i okresu nowożytnego o różnej wartości. Do najcenniejszych pod względem poznawczym należy zaliczyć: Bałupiany st. 3, 4 i 7, Niedrzwica st. 1, Juchnajcie st. 9, Rostek st. 2.

Tematykę ochrony zabytków archeologicznych porusza art. 31. Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który precyzuje, iż:

1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza finansować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1 (który brzmi: „Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa

narodowego udziela osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej zamierzającej realizować działania, o których mowa w art. 31 ust. 1a, dotacji na przeprowadzenie badań archeologicznych oraz wykonanie ich dokumentacji, w przypadku gdy koszt planowanych badań archeologicznych i ich dokumentacji będzie wyższy niż 2% kosztów planowanych działań.), pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne dla ochrony zabytków archeologicznych.

2. Szczegółowy zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych przy zabytku nieruchomym, o którym mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków ustala w drodze decyzji na wniosek Inwestora.
3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Zapisy dotyczące postępowania w przypadku odkrycia zabytku archeologicznego opisuje art. 32 ustawy:

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:
  - 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
  - 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
  - 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).
2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.
3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Zgodnie z art. 33 ust. 1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta). Pkt 2. Precyzuje, że Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w

ust. 1. Zgodnie z ust. 3 w terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionej przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

6.6 PLACÓWKI MUZEALNE

W Gołdapi zlokalizowane jest Muzeum Ziemi Gołdapskiej, które działa w ramach Ośrodka Sportu i Rekreacji w Gołdapi od 2008 r. Założyciel muzeum była izba regionalna w świetlicy szkolnej, którą od 1962r. tworzył nauczyciel Mieczysław Ratasiewicz - geograf, pasjonat i miłośnik ziemi gołdapskiej. Celem jego działania była chęć ocalenia przedmiotów związanych z życiem, dawnymi mieszkańcami i historią miasta oraz dokumentowanie rozwoju Gołdapi i jej pięknych okolic. W gromadzenie eksponatów zaangażowały się też dzieci i młodzież szkolna oraz ich rodzice. W ten sposób zaczęła tworzyć się kolekcja, która liczy ok. 8000 eksponatów i która stanowi bazę dzisiejszych zasobów muzealnych. Są to eksponaty etnograficzne, militaria, numizmaty oraz skały i minerały.

Muzeum Ziemi Gołdapskiej mieści się obecnie na terenie byłych koszar, dysponuje dwoma małutkimi bliźniaczymi budynkami, z których jeden przeznaczony jest na wystawę stałą, drugi na wystawy czasowe, lekcje muzealne, a ostatnio także na wydarzenia kulturalne (koncerty, przedstawienia teatralne). W budynku wystaw stałych można obejrzeć trzy kolekcje: etnograficzną, historyczną oraz geologiczną.

6.7 ELEMENTY DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO

UNESCO definiuje dziedzictwo niematerialne jako zwyczaje, przekaz ustny, wiedzę i umiejętności, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jest to pojęcie trudno definiowalne w stosunku do konkretnych wytworów kultury, jednak jego waga dla lokalnej społeczności jest ogromna, gdyż jest ono źródłem poczucia tożsamości i kulturowej ciągłości.

Dziedzictwo niematerialne obejmuje takie przejawy zachowań kulturowych i ich wytworów jak: tradycje i przekazy ustne (w tym język jako narzędzie przekazu), spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem itp. Regionalna tożsamość kulturowa jest traktowana jako główny rodzaj tożsamości zbiorowej, która w oparciu o przesłanki historyczne i walory kulturowe wyznacza syndrom różnorodnych cech specyficznych dla ściśle określonej zbiorowości lokalnej, wraz z określeniem jej unikalności.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY - ANALIZA SWOT

Dla potrzeb lepszej diagnozy stanu istniejącego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz w celu sformowania priorytetów działań władz samorządowych opracowano analizę SWOT słabych i mocnych stron Gminy Gołdap, a także szans i zagrożeń.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • Położenie Miasta sprzyjające rozwojowi turystyki • Urozmaicona rzeźba terenu, z dużymi różnicami wysokości względnych • Uzdrowski charakter Gołdapi • Położenie na terenach chronionej przyrody, duża powierzchnia terenów leśnych (np. Puszcza Romincka) • Siedziba gminy jest jednocześnie siedzibą powiatu oraz regionalnym centrum administracyjnym, handlowym i usługowym • Interesujące obiekty zabytkowe – kościoły, dwory, zespoły zabudowy 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak aktualnej Gminnej Ewidencji Zabytków • Zaniedbania w zakresie stanu technicznego części obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków • Zły stan niemal wszystkich cmentarzy ewangelickich • Peryferyjne położenie, z dala od większych ośrodków miejskich • Bardzo duża odległość od siedziby województwa • Niezbyt dobra dostępność drogowa, brak dostępności kolejowej • Nienajlepszy stan dróg kołowych • Niezbyt rozwinięta baza noclegowa

- Historyczny układ urbanistyczny Gołdapi
- Obecność stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków
- Zachowane obiekty sakralne oraz nekropole o wysokiej wartości kulturowej
- Historyczna wielokulturowość Miasta
- Obecność szlaków turystycznych
- Czystość środowiska
- Wykorzystywanie funduszy unijnych przez władze Miasta
- Zainteresowanie historią i kulturą regionu wśród władz Miasta
- Odbywające się regularnie imprezy kulturalne
- Lokalne tradycje i zwyczaje, kultywowane wśród mieszkańców miasta
- Aktywna działalność organizacji pozarządowych
- Często aktualizowana strona internetowa

- Niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego
- Niewielkie środki w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego w stosunku do liczby obiektów objętych ochroną
- Niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego
- Brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych
- Zbyt duża sezonowość turystyki

SZANSE

- Zwiększenie środków budżetowych Gminy na działania związane z ochroną zabytków
- Pozyskiwanie wsparcia finansowego z wielu źródeł (w tym unijnych) na prace konserwatorskie zabytków
- Szersza promocja walorów kulturowych i przyrodniczych gminy, przyciągająca turystów
- Wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki gminy

ZAGROŻENIA

- Degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nienawiązujących do charakteru regionu
- Zmiany w układzie urbanistycznym związane z nową zabudową
- Niewłaściwe działanie inwestycyjne lub ich brak, przyczyniające się do dalszej degradacji obiektów zabytkowych
- Zła sytuacja finansowa wielu użytkowników obiektów zabytkowych

<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost poszanowania dla obiektów posiadających walory historyczne • Współpraca międzyregionalna oraz międzynarodowa (np. w zakresie dobrych praktyk) • Zachowanie tożsamości regionalnej mieszkańców od edukacji szkolnej poprzez festyny, lokalne święta, konkursy • Powstawanie i dalszy rozwój istniejących organizacji pozarządowych • Tworzenie systemu informacji turystycznej oraz jednolitej identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych • Wzrost zapotrzebowania na turystykę uzdrowiskową • Komplementarność Programu Gminnego z Programem Opieki nad Zabytkami dla Województwa Warmińsko-Mazurskiego • Przygraniczne położenie 	<ul style="list-style-type: none"> • Niewłaściwe stosowanie nowych elementów budowlanych i technologii przy odnawianiu i remontach zabytków • Niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska • Zwiększony ruch turystyczny powodujący degradację środowiska naturalnego • Zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów • Zanik tradycji i tożsamości regionalnych • Migracje ludności • Częste zmiany prawne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego • Niestabilność finansów publicznych i przepisów z nimi związanych • Klęski żywiołowe i inne zdarzenia losowe • Akty wandalizmu
---	---

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY GOŁDAP

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Gołdap formułuje szereg długofalowych celów działań samorządu w zakresie opieki nad zabytkami gminnymi. Wyznaczone kierunki i zadania powstały w oparciu o konsultacje z władzami gminy i uwzględniają specyfikę dziejów okolic Gołdapi, charakter ich dziedzictwa kulturowego oraz są zgodne z celami wyznaczonymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W związku z dużą atrakcyjnością turystyczną terenów gminy, w celu jak największej przydatności niniejszego dokumentu dla potrzeb rozwoju turystyki w

wymienionych tu założeniach postawiono przede wszystkim na realność poszczególnych działań i uwzględniono wyznaczone wcześniej kierunki rozwoju. Dzięki temu istnieją możliwości realizacji poniższych priorytetów w najbliższym horyzoncie czasowym.

Zdecydowana większość obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków nie stanowi własności gminnej, zatem wpływ samorządu na inwestycje przy tych obiektach jest bardzo ograniczony. Niemniej, na miarę możliwości budżetowych, sukcesywnie przeznaczane są środki na rewaloryzację zabytków.

PRIORYTET I - DBAŁOŚĆ O ZACHOWANIE ISTNIEJĄCYCH WALORÓW ZABYTKOWYCH

Cel szczegółowy I.1 Bezpośrednie wsparcie dla rewaloryzacji obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przeznaczanie środków finansowych z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków na mocy uchwały Rady Miejskiej Nr LVI/367/2018 z dnia 12 kwietnia 2018 roku.
2. Przeprowadzanie działań rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych będących pod administracją Gminy,
3. Opracowanie planu rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy, stanowiących jedno z najważniejszych elementów dziedzictwa kulturowego gminy – wytypowanie najcenniejszych nekropolii, ich najpilniejszych potrzeb, poszukiwanie środków finansowych na działania rewaloryzacyjne, a także prace w terenie przy odtwarzaniu pierwotnych kompozycji przestrzennych oraz najcenniejszych nagrobków.
4. Współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków przy identyfikacji i realizacji zadań związanych z ochroną zabytków zlokalizowanych na terenie Gminy,
5. Wspólne działania z Powiatowym Urzędem Pracy w celu wykorzystania osób bezrobotnych do prac pielęgnacyjnych przy obiektach zabytkowych (np. terenach cmentarnych).

Cel szczegółowy I.2 Odpowiednia ekspozycja i promocja najcenniejszych obiektów

Działania:

1. Stworzenie jednolitego systemu identyfikacji wizualnej w postaci oznaczeń, tablic, drogowskazów itp., w tym wykorzystania nowoczesnych technologii informatycznych i lokalizacji GPS i kodów QR,
2. Publikowanie folderów, ulotek oraz innych materiałów przybliżających mieszkańcom i turystom zasoby historyczne Gminy,
3. Unowocześnienie istniejących iluminacji obiektów oraz tworzenie nowych, również z wykorzystaniem prezentacji multimedialnych i muzycznych.

Cel szczegółowy I.3 Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy

Działania:

1. Ścisłe powiązanie działań przy obiektach zabytkowych z dokumentami planistycznymi,
2. Odpowiednia konserwacja zabytkowej zieleni stanowiącej krajobraz kulturowy,
3. Realizacja zasad ochrony konserwatorskiej w odniesieniu do historycznego układu urbanistycznego,
4. Regularna aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków w porozumieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków,
5. Aktualizacje Gminnego Planu Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych przyjętego w październiku 2018 roku.

Cel szczegółowy I.4 Określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych

Działania:

1. Przekazywanie właścicielom i dysponentom obiektów zabytkowych informacji o możliwościach pozyskiwania dodatkowego wsparcia finansowego (zwłaszcza z funduszy europejskich),
2. Podjęcie działań w celu znalezienia użytkowników dla zdegradowanych obiektów zabytkowych.

Cel szczegółowy I.5 Edukacja społeczeństwa w zakresie zachowania dziedzictwa kulturowego

Działania:

1. Wspieranie działalności instytucji kultury i organizacji pozarządowych podejmujących zadania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego,
2. Organizacja spotkań, mających na celu upowszechnienie wiedzy na temat lokalnego dziedzictwa kulturowego,
3. Wspieranie akcji mających na celu odrestaurowanie lub uporządkowanie obiektów zabytkowych, cennych z punktu widzenia lokalnej społeczności oraz propagowanie lokalnej kultury i tradycji dziedzictwa kulturowego.

PRIORYTET II - ROZWÓJ TURYSTYKI W GMINIE W OPARCIU O BOGACTWO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Cel szczegółowy II.1 Rozwój produktów turystycznych opartych na walorach dziedzictwa kulturowego

Działania:

1. Rozwijanie istniejących produktów turystycznych opartych na szlakach turystycznych, kulturowych lub ścieżkach edukacyjnych,
2. Tworzenie nowych produktów, ze szczególnym uwzględnieniem innowacyjnych form turystyki bądź aktywności mogących przyciągnąć turystów - np. turystyka eksploracji, geocaching, gry miejskie, gry wojenne,
3. Tworzenie szlaków turystycznych związanych z historycznymi postaciami z terenów gminy,
4. Organizacja lub kontynuacja organizacji imprez masowych, związanych z lokalnym zasobem zabytkowym i kulturalnym,
5. Organizacja imprez lokalnego zasięgu, przybliżających mieszkańcom miasta i regionu lokalne wartości historyczne.

Cel szczegółowy II.2 Wykorzystanie Internetu i multimediiów w celu nowoczesnej promocji walorów zabytkowych

Działania:

1. Dbanie o aktualizację miejskiej strony www,
2. Wykorzystanie nowoczesnych technologii dostępnych w profesjonalnych serwisach internetowych, a także w urządzeniach mobilnych,

3. Rozwój systemu informacji przestrzennej z warstwą informacyjną na temat obiektów zabytkowych wchodzących w skład Gminnej Ewidencji Zabytków oraz udostępnienie go na forum publicznym,
4. Opracowanie interaktywnej mapy dziedzictwa kulturowego,
5. Kontynuacja komunikacji internetowej poprzez korzystanie z serwisów Facebook, YouTube i innych form interakcji.

Cel szczegółowy II.3 Wzrost popularności Gołdapi wśród turystów

Działania

1. Stworzenie pełnowartościowych wersji językowych serwisów gminnych poświęconych najcenniejszym zabytkom (angielski, rosyjski, niemiecki),
2. Umieszczenie wielojęzycznych tablic informacyjnych w wybranych punktach,
3. Opracowanie koncepcji promocji gminy, jako miejsca idealnego dla turysty jednodniowego i weekendowego, a także dla korzystających z uzdrowiska,
4. Kontynuacja działania Centrum Informacji Turystycznej.

Cel szczegółowy II.4 Promocja na forum krajowym i zagranicznym

Działania:

1. Walory zabytkowe i kulturowe jednym z podstawowych elementów promocji gminy na różnego rodzaju targach, sympozjach i konferencjach,
2. Udziały w konkursach na najlepiej zadbane zabytki, najciekawszy produkt turystyczny itp.,
3. Współpraca z mediami, zarówno tradycyjnymi, jak i internetowymi.

Cel szczegółowy II.5 Poprawa dostępności obiektów zabytkowych dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osób niepełnosprawnych

Działania:

1. Przystosowanie obiektów zabytkowych poprzez zapewnienie minimalnych wymagań w zakresie architektonicznym, cyfrowym i informacyjno-

- komunikacyjnym dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym niepełnosprawnych,
2. Wykorzystanie dźwięków, muzyki i audioprzewodników w celu przedstawiania informacji o obiektach zabytkowych osobom niewidomym i niedowidzącym,

W związku z trudnością dokładnego oszacowania możliwości finansowych gminy w poszczególnych latach, w początkowym okresie obowiązywania programu (2021-2022) gmina Gołdap planuje kontynuować działania mające na celu wykorzystanie zabytków w celach promocyjnych i edukacyjnych. Zaangażowanie inwestycyjne będzie wzrastało w zależności od możliwości finansowych gminy.

Na bieżąco w każdym roku budżetowym gmina przeznaczają środki na działania związane z lokalną kulturą, zarówno poprzez działalność szkół, bibliotek, ośrodków kultury, jak i organizację imprez bazujących na miejscowym dziedzictwie kulturowym.

W związku z faktem posiadania przez gminę Planu Ochrony Zabytków na Wypadek Konfliktu Zbrojnego i Sytuacji Kryzysowych (opracowany w październiku 2018 roku) w ciągu obowiązywania niniejszego programu przewiduje się regularne aktualizacje Planu.

Gmina corocznie stara się zabezpieczać środki w budżecie na dotacje związane z remontami obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Szczegóły zawarte są w uchwale przyjętej przez Radę Miejską Nr LVI/367/2018 z dnia 12 kwietnia 2018 roku.

W miarę pojawiających się możliwości dofinansowania gmina planuje korzystać z funduszy unijnych, szczególnie dzięki zapisom w Regionalnym Programie Operacyjnym dla województwa warmińsko-mazurskiego. Dzięki tym środkom możliwe będzie np. dostosowywanie obiektów dla osób ze szczególnymi potrzebami (w tym niepełnosprawnych), a także wprowadzenie innowacyjnych form turystyki.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania opisane w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Gołdap powinny być realizowane poprzez wspólne działania władz samorządowych, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Powiatowego Urzędu Pracy, właścicieli oraz

zarządców obiektów, parafie, organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, w ramach posiadanych przez te jednostki kompetencji, praw i obowiązków wynikających z obowiązujących przepisów prawnych.

Ze strony Gminy Gołdap zadania będą wykonywane bądź wspierane przez miejskie jednostki organizacyjne (szkoły, przedszkola, miejskie placówki kultury – np. biblioteka) oraz wydziały Urzędu Miejskiego w ramach zadań własnych, poprzez istniejące i planowane instrumenty:

- prawne (np. poprzez uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów o wartościach artystycznych i zabytkowych, prowadzenie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków),
- finansowe (np. udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i prace budowlane przy zabytkach, środki budżetowe na zadania własne z przeznaczeniem na remonty i modernizację zabytków będących własnością Gminy, korzystanie z programów uwzględniających dofinansowanie z środków zagranicznych, nagrody, ulgi finansowe),
- społeczne (działania stymulujące np. w zakresie edukacji, promocji, informacji, działań sprzyjających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami oraz rozwojem turystyki),
- kontrolne (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego – gminnej ewidencji zabytków),
- koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z gminami sąsiednimi, ośrodkami naukowymi i akademickimi, związkami wyznaniowymi).

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy art.87 ust.1 i ust.5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Miejskiej. Wskazane jest, aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji gminnego programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.
- liczba osób zatrudnionych w agroturystyce i dziedzinach związanych z ochroną zabytków,

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków w rozdziale 92120 - Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Jest to o tyle istotne, iż duża część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego we współfinansowanych przez nie projektach. Regularne zabezpieczanie środków z budżetu gminy pozwoli na podjęcie powolnych, ale

systematycznych kroków w kierunku ratowania kolejnych obiektów dziedzictwa kulturowego.

Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 roku. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

Źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury oraz programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków
- dotacje wojewódzkie
- dotacje powiatowe
- dotacje gminne
- inne źródła

Źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych (Wojewódzki Regionalny Program Operacyjny)
- Program Infrastruktura i Środowisko
- źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Fundusz EOG

Uwaga! Wskazane powyżej możliwości wsparcia finansowego mają charakter informacyjny. W celu znalezienia dokładnych szczegółów oraz odpowiedniej formy dofinansowania na określone zadania należy dotrzeć do dokumentów programowych oraz kryteriów przyznawania dotacji, ponieważ co roku mogą one ulegać zmianom.